

नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक

आनन्द भूमि

२०६६ गुरुपूर्णिमा - आषाढ पूर्णिमा वर्ष ३७
बु.सं. २५५३

अंक ३
ने.सं. ११२९ दिल्लीध्व/दिल्लागा

The Ananda Bhoomi (Year 37, Vol. 3)
A Buddhist Monthly : July/August 2009

प्रमुख सल्लाहकार:

भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविर (प्रमुख, आ.कु.वि.)
भिक्षु मैत्री महास्थविर (अध्यक्ष, आ.कु.वि.)

सल्लाहकार:

भिक्षु धर्ममूर्ति (सचिव, आ.कु.वि.गुठी)

ब्यवस्थापक

भिक्षु सरणकर

आनन्द कुटी विहार, ४२७१४२०

व्यवस्थापन सहयोगी:

मिलन श्रेष्ठ, जुजुभाई तुलाधर, संघरत्न शाक्य

आवरण सज्जा:

फल समान शाक्य, उकुबहाल (यतालिवि)

वितरण तथा अर्थ

भिक्षु पियदस्सी, आनन्दकुटी विहार

लेखा व्यवस्थापन:

भिक्षु प्रज्ञारत्न, सुरेश महर्जन, स्वयम्भू

सम्पादन सहयोगी:

भिक्षु जनक, विश्व शान्ति विहार

सम्पादक/प्रकाशन संयोजक:

कोण्डन्य

बुद्ध विहार भृकुटीमण्डप, ४२२६७०२

वितरणार्थ सहयोगीहरू:

बुद्धजयन्ती समारोह समिति (श्रीघः), श्री. उत्तरो, भिक्षु चन्दिमो, भिक्षु जवन, अ.इन्द्रावती, सत्यना शाक्य, सुश्री वीणा कंसाकार, सुश्री शकुन्तला प्रधान, श्रीमती केशरी बजाचार्य, शाक्य वाच शप-बनेपा, सुवर्णमुनि शाक्य (भैरहवा), नरेश वजाचार्य, विद्यादेवी शाक्य (बुटवल), याम शाक्य (वेनी), सर्जु वजाचार्य (पाल्पा), उत्तमान बुद्धाचार्य (पोखरा), कृष्णप्रसाद शाक्य (बागलुङ्ग), विजय गुरुङ्ग (लमजुङ्ग), शेखर शाक्य (नारायणगढ) ।

मुद्रण:

डट्स प्रिन्टिङ्ग हाउस, प्रयागपोखरी, ललितपुर, फोन: २१२०२३५

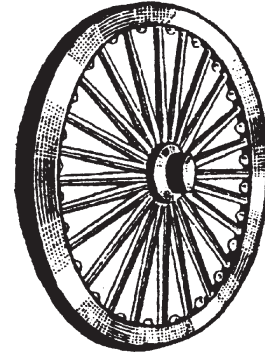
प्रकाशक:

आनन्दकुटी विहार गुठी

आनन्द कुटी विहार, स्वयम्भू, फोन: ४२७१४२०

का.जि.द.नं. ३४/०३४/०३५/म.क्षे.हु.नि.द.नं. ७/०६१/६२

बुद्धवचनमृत

निधीन'व पवत्तारं-यं पस्से वज्जदस्सिनं ।
निग्गह्वादिं मेधाविं-तादिसं पण्डितं भजे ।
तादिसं भजमानस्स-सेट्थोहोति न पापियो ॥

अर्थात् : आफ्नो दोष देखाइदिनेलाई गाढीराखेको धन देखाइदिने कल्याणमित्रको रूपमा हेर्नुपर्दछ, पण्डित (बुद्धिमान) हरूले आफूलाई गाली गरी गरी ज्ञान दिनेसँग सत्संगत गर्दछ, त्यस्तासँग सत्संगत गर्ने व्यक्तिको अभिवृद्धि सिवाय हानी हुँदैन ।

- धम्मपद

सम्पर्क कार्यालय

आनन्द भूमि

आनन्द कुटी विहार गुठी, पो.ब.नं. ३००७, काठमाडौं ।

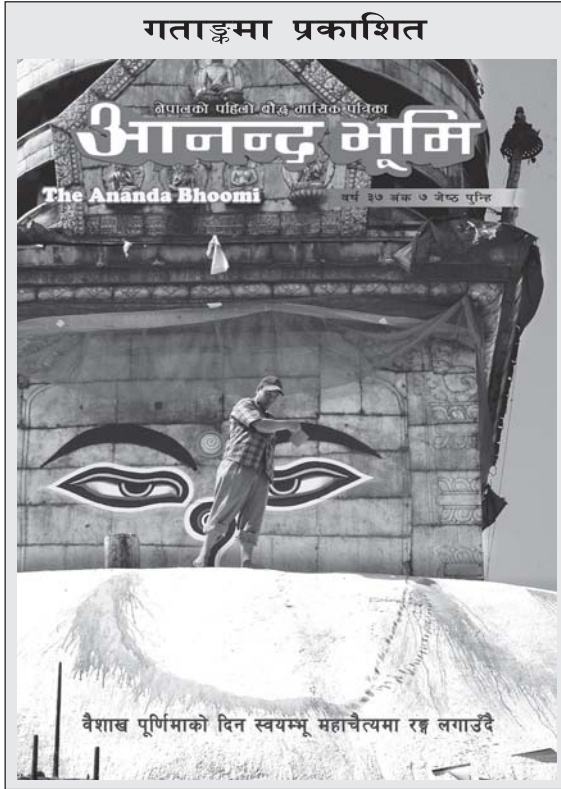
फोन: ४२७१४२०

E-mail : anandakutivihar@ntc.net.np

वार्षिक रू. १५०/-

एकप्रति रू. १५/-

वार्षिक ग्राहक बनी सहयोग गरौं

पाप कर्म (अकुशल कर्म) कहिल्यै नगर्नु
पुण्य (कुशल कर्म) गर्दै जानु ।
आफ्नो चितलाई (मन) शुद्ध गर्नु
यहि नै बुद्धको उपदेश हो ।

बिश्व मोटर ट्रेडर्स

ख-२, ४०८, पुतलिसडक, काठमाडौं, नेपाल ।
फोन नं: ४२२५६२५, ४२४४१७३, फायक्स: ४२२९८५५
ईमेल: vmtautoparts@wlink.com.np

टोयोटा, मित्सुबिसि, निशान, इसुजु, सुजुकि इत्यादि
गाडिका पार्ट्सहरू को लागि सम्पर्क गर्नुहोस् ।

विषय-सूचि

क्र.सं.	विषय	लेखक	पृष्ठ
१.	सम्पादकीय		३
२.	बुद्धधर्म र मानव जीवन	- सविता मानन्धर	४
३.	बुद्धको खोजी	- सरस्वती मानन्धर	५
४.	महाभिनिष्क्रमण	- सा. धम्मघोस	६
५.	आषाढ पूर्णिमा	- भिक्षु सरणंकर	७
६.	विश्व धर्मता	- भिक्षु धर्ममूर्ति	८
७.	यात्रीको मोहभंग	- डा. गणेश माली	९
८.	मित्रहरू	- भिक्षु नारद	१०
९.	बौद्धसाहित्य र जातकको उच्चस्थान	- डा. केशरी बज्राचार्य	११
१०.	The Buddhist doctrine of mental health	- Ven. Dhammapal	१३
११.	जिज्ञासुको लागि बुद्धधर्म ?	- अनु. दोलेन्द्ररत्न शाक्य	१६
१२.	सील कुसल	- भिक्षु सम्यक सम्बोधी प्राणपुत्र	१९
१३.	अंगुलिमाल	- चित्र : भिक्षु उत्तम, कथा: भिक्षु जनक	२१
१४.	विरागिक दर्शन व सौन्दर्यात्मक आश्वदादन	- भिक्षु पञ्जारत्न	२२
१५.	नीति निर्माण कार्यान्वयन तथा बजेटको.....	- शिशिल चित्रकार	२४
१६.	बौद्ध गतिविधि		२६

सम्पादकीय

बुद्धको खुलेआम अपमानमा बौद्धहरूको मौनता !

एशियाको ज्योति - विश्व ज्योति भगवान् बुद्धको सर्वज्ञ व्यक्तित्व, उनबाट प्रतिपादित जीवनोपयोगी धर्म-उपदेश, जीवन-दर्शन, ध्यान-साधनाको उपादेयता सर्वत्र इय्योगिदो छ । सुख शान्तिपूर्ण जीविकोपार्जनका लागि बुद्धशिक्षा जीवन जिउने कला सावित हुँदैछ, त्यसैले बुद्धशिक्षाको महत्ता र विशेषता चुलिदै गएको यथार्थता हो भने बुद्ध शिक्षाको दायरा सीमा आज कुनै राष्ट्र, सम्प्रदाय, जातजाति क्षेत्रमै सीमित रहने, बुद्ध शिक्षा सार्वकालिक, सार्वजनिक, सार्वभौमिक धर्मको रूपमा परिणत भएको छ ।

बुद्धधर्मका प्रतिपादक तथागत बुद्धसम्बन्धी विवादास्पद चर्चा परिचर्चा, भूठो-भ्रमपूर्ण खेती यदाकदा भइरहेकै छ, विवाद उठाउनेहरू सत्बलाइरहेकै हुन्छन् । त्यसो त लोकमान्य धर्म, सिद्धान्त, व्यक्तित्व, विचार आदि विषयमा जायजदेखि नाजायज, सम्बन्ध असम्बन्ध, आवश्यक-अनावश्यक, सकारात्मक-नकारात्मक, रचनात्मक-विध्वंशात्मक ईश्यू उठिरहन्छन्, ईश्यू निर्माताहरू ईश्यूमाथि ईश्यू बनाउनमै व्यस्त रहन्छन् । केही वर्षअगाडि डेनमार्कमा ईश्लाम धर्मका धर्म संस्थापक पैगम्बर हजरत महम्मदको कार्टुन प्रकाशित गरिदा धार्मिक आस्थामा आघात पारिएको भनी ठूलो विवाद चर्किएको थियो । वास्तवमा कुनै पनि धर्म, जातीयता, संस्कृति आदि मानिसको नितान्त व्यक्तिगत, वैचारिक आस्था र विश्वाससँग आवद्ध पक्षलाई आघात पुऱ्याउने, त्यसको मूल्यमान्यतामाथि आँच आउने गरी विवादास्पद ईश्यू उठाउनु अराजकतालाई निम्त्याउनु हो । कलह र अशान्तिपूर्ण वातावरणको वीजारोपण गर्नु हो, यसउसले यसमा सबैको ध्यानाकृष्ट हुनैपर्छ ।

हालसालै (आषाढ १४-१५) इण्डियन टेलिभिजन च्यानल तथा नेपाली टेलिभिजन च्यानलमा समेत प्रसारण गरिएको बुद्धसम्बन्धी विवादास्पद दृश्यले शान्तिगामी जो कोहीलाई नकारात्मक प्रभाव पारेको छ, दुःखित तुल्याएको छ । स्विजरल्याण्डस्थित जेनेभाको यौटा जुत्ता पसलमा बुद्धमूर्तिमै जुत्ताको माला पहिऱ्याई जुन अशोभनीय, निन्दनीय कार्य गरेका छन् त्यो सर्वदा आपत्तिजनक कदम हो । विश्वज्योति शान्तिनायक बुद्धको मूर्तिलाई जुन रूपले व्यवहार गरिएको छ, त्यसरी नै अन्य धर्म संस्थापकको मूर्तिमा जुत्ताको माला पहिऱ्याइ दिएको भए स्थिति के हुने थियो ? विचारणीय पक्ष हुन् । शान्तिपूर्ण जीवन जिउन पाठ सिकाउने धर्मगुरुको गलामा जुत्ताको माला लगाईदिदा समेत शान्तिगामी बौद्धहरू शान्त छन्, मौन नै देखिन्छन् । तर मौनताको सीमा हुन्छ या हुँदैन ? आफैलाई प्रतिप्रश्न गर्ने बेला आएको हैन र ?

हालसालै राजधानीबाट प्रकाशित आषाढ १२ को नयाँ पत्रिकामा बुद्धका अनुयायी चीवरवस्त्र धारक संविधान सभासद भिक्षु आनन्दसँगको अन्तरवार्ता कुराकानी शैलीमा प्रकाशित भएको छ । सोधिएका प्रश्नको जवाफ सही छ, गलत छ, अपुग छ वा अति छ अथवा अतिले खति हुन्छ यी सवालहरू आफ्नै ठाउँमा छ, पाठक स्वयंले मूल्यांकन गर्ने पक्ष हुन् । तर प्रकाशित त्यस कुराकानीमित्रे बुद्ध र कार्लमार्क्सलाई फ्यूजनको नाउँमा जुन फोटो छापिएको छ, त्यो अत्यन्त संवेदनशील पक्ष हुन् - जसमा ध्यानमुद्रामा आसिन बुद्धको शीर हटाई कार्लमार्क्सको टाउको गाभिएको छ । मार्क्सको टाउको र घाँटीदेखि मुन्तिर सबै बुद्धको आकृतिले निश्चय पनि गलत सन्देश प्रवाहित गरेको छ । अफ धार्मिक आस्थासँग जोडिएर हेर्दा यस्ता वाहियात फ्यूजन फोटो आकृतिले धार्मिक मूल्यमान्यता एवं आस्थामा आँच आउने, आघात पुऱ्याउने जस्ता कृयाकलापलाई प्रकाशन गर्दा सम्बन्धित क्षेत्रको ध्यानाकृष्ट हुनुपर्दैन ? वाक स्वतन्त्रता तथा प्रकाशन स्वतन्त्रताको नाउँमा जे बोलेनि हुने, जे छापेनि हुने हो ? विवादास्पद प्रकाशन, जसले अराजकतालाई निम्त्याउन सक्ने हुन्छ, रचनात्मक पद्धतिलाई धरापमा घचेट्ने हुन्छ, त्यस्तो कदम जुनसुकै क्षेत्रमा संवेदनशील हुन्छ भन्ने हेक्का सबैले राख्ने पर्छ ।

शान्तिका अनुयायी बौद्धहरू, बुद्धशिक्षामा प्रतिष्ठित पथिकहरू, धन्य हुन् ! बुद्ध जन्मभूमि गणतन्त्र नेपालको सम्बन्धित राज्य र प्रशासनिक निकाय पनि धन्य हुन् ! बुद्धको जन्मथलो लुम्बिनीको विषय, कपिलवस्तुको विषय आदि विषयमा विवादास्पद ईश्यू उठाउनेहरू अफै समयसमयमा सलबलाउन छोडेका छैनन् । बुद्धकै नाउँमा भट्टीबार खोलिन्छन्, बुद्धलाई अनावश्यक विवादमा मुछ्ने दुष्प्रयास गर्नेहरू त्यसैमा रमाउँछन् तर सम्बन्धित निकाय बौद्ध संघसंस्था कानमा तेल हालेर बस्ने हो भने खुलेआम अपमानजनक व्यवहार हुँदा समेत मौनता साँघेर बस्ने हो भने हेर्दै जाऔं धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र घोषित नेपालमा अफ के कस्ता विवादजन्य ईश्यू टुलुटुलु हेर्दै बस्नुपर्ने हो ? हाम्रो वर्तमान मनोवृत्ति तथा व्यवहारले हामी चेपुवामा पर्दै जाने सुनिश्चित छ, यसउसले कमसे कम अराजकता होइन, रचनात्मकताका लागि रचनात्मक विरोध हामीबाट हुनैपर्छ, यसमा सबैको विचार विमर्श हुनैपर्छ ।

बुद्धधर्म र मानवीय जीवन

सविता मानन्धर

आजभन्दा करिव २६०० वर्ष अगाडिलुम्बिनीमा सिद्धार्थ गौतमको जन्म भएको थियो । उनी दरवारमा मानवीय दुःखबाट टाढा रही सुखमय जीवन बिताइरहेका थिए । एक दिन उनी दरवारबाहिर उद्यानमा भ्रमणका लागि जाँदा बाटोमा एउटा बूढो, रोगी, मृतक र भिक्षु देखे । यी चार दृश्यले गर्दा उनले मानवीय दुःखलाई प्रत्यक्ष अवलोकन गर्ने अवसर पाए । त्यसैले मानिसहरूलाई यस्तो सांसारिक दुःखबाट मुक्त गराउन उनले सत्यको र सुखको खोजीमा गृहत्याग गरे । मानवीय कल्याण र हितको लागि सिद्धार्थ गौतमले दरवारबाट अभिनिष्क्रमण गरी सत्यको खोजीमा हिँडे । सत्यको बाटोको खोजीमा उनले ३५ वर्षको उमेरमा बुद्धत्व ज्ञान प्राप्त गरे । यसरी बुद्धत्व प्राप्तपछि आफ्नो ज्ञान फैलाउन भगवान् बुद्धले धेरै उपदेश दिए । यसरी बुद्धधर्मको उत्पत्ति भएको कुरा बुद्धको जीवनीबाट प्रष्ट हुन्छ ।

बुद्धधर्म मानवका लागि नै हो । मानवकल्याण र हितका लागि भगवान् बुद्धले धेरै बाटाहरू देखाइदिएका छन् । बुद्धधर्मलाई मानवीय धर्म भन्दा कुनै फरक नहोला । बुद्धधर्मले कुनै व्यक्तिविशेष कुनै जातिविशेष भेदभाव गर्दैन । सबै मानवको हित हुने उपदेश हुन् भन्ने कुरा भगवान् बुद्धको जीवनीबाट प्रष्ट हुन्छ । बुद्धको शासनमा पनि सुनित, सोपाक, (शुद्धकुल) मौद्गल्यायन, आनन्द, सारिपुत्र जस्ता विभिन्न ठूला र साना जातका शिष्यहरू रहेको कुरा बुद्ध जीवनीबाट थाहा पाउन सकिन्छ । भगवान् बुद्धले ६० जना शिष्य भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्दै **बहुजन हित र सुखको लागि चारिका गर्नु** भनी विभिन्न ठाउँमा उपदेश दिन तथा धर्मप्रचारार्थका लागि पठाउनुभएको थियो । यसरी भगवान् बुद्धले सबै मानव कल्याणका लागि उपदेश दिनुभएको कुरा पनि उहाँको धर्म-देशनाबाट पुष्टि हुन्छ ।

वर्तमान परिस्थितिमा मानवहरूमा धर्मप्रतिको आस्था निकै कम हुँदै गइरहेका छन् । जसले गर्दा उनीहरूमा

मैत्री, करुणा, उपेक्षा र मुदिताको भाव पनि लोप हुँदै गइरहेको छ । यस्ता गुणहरूको अभावमा मानिसले राम्रो नराम्रो काम छुट्याउन सक्दैन । मानिस धर्मको अभावमा पशुपंक्षी जस्तै हुन्छ । हालको परिप्रेक्षमा मानवले धर्मभन्दा बढी आर्थिक स्थितिलाई मूल्याङ्कन गर्ने हुँदा समाजमा हिंसा, अपराध, कलह, भैँभगडा आदि विभिन्न अनैतिक समस्याहरू उत्पन्न भएको छ । जसले गर्दा परिवार, समाज, राष्ट्र राजनैतिक क्षेत्र आदिमा कलह, अपराध, हिंसा बढिरहेको छ । यदि मानवतामा धर्मज्ञान भएको भए एक-अर्कामा भगडा हुने कुनै काम गर्दैन । मानव-कल्याणको खोजीनिति गरिने धर्म नै बुद्धधर्म हो । भगवान् बुद्धले नै भन्नुभएको छ कि "संसार नै नाशवान छ, अनित्य छ, यसमा भुल्लु हुँदैन ।" त्यसैगरी हामीले भगवान्को वचनलाई बुझेर बुद्धधर्ममा लाग्ने हो भने समाजमा हत्या, हिंसा, कलह कहिल्यै पनि हुँदैनथ्यो । जन्म लिनु नै सबैभन्दा ठूलो दुःख हो । हाम्रो जन्मदेखि नै दुःख छायाँजस्तै पछि लागेर जीवनभर रहिरहन्छ । बुद्धका चारआर्य-सत्य छन् १) दुःख छ, २) दुःखका कारणहरू छन्, ३) दुःखका निरोध छन् ४) दुःख निरोधका उपायहरू छन् । हामी जन्मदेखि नै दुःख साथमा लिएर आएका हुन्छौं र बाँच्नुजेलसम्म पनि अनेक प्रकारका दुःखहरू आइपर्थन् र मर्ने अवस्थासम्म पनि दुःखले हाम्रो पिछा छोड्दैन । त्यसैगरी भगवान् बुद्धले पनि जन्मदा दुःख नै लिएर आउनुभयो तर सुखको खोजीमा उहाँले निर्वाण प्राप्त गर्नुभयो । यही निर्वाणको बाटो हामी मानवलाई पनि देखाउनुभयो । त्यसैले बुद्धधर्म मानवीय जीवनको परिपूरक हो ।

सैद्धान्तिक रूपमा हेर्दा मानवता नभएका मानिसहरू पशुपंक्षी सरह व्यवहार गर्छन् । धर्मप्रति, पाप-कर्मबारे केही थाहा हुँदैन । उदाहरणको लागि- हालैमात्र अमेरिकामा एउटा विद्यार्थीले विद्यालयमा आफ्नो शिक्षकसहित आफ्ना

सहपाठीहरूलाई अन्धाधुन्ध गोली प्रहार गरी सबैको हत्या गरिदिएका थिए । त्यस्तै जापानमा अमेरिकाले एटमबम खसाली पूरै शहर ध्वस्त पारी लाखौं मानिसहरूलाई एउटै चिहान बनाएका थिए । त्यसैले बुद्धधर्मप्रति आस्था नभएका मानिसले मानिसलाई गर्नुपर्ने व्यवहार देखाउन सक्दैन । मानवता भन्ने नै हुँदैन । बुद्धधर्मले सबै मानवकल्याण र हितको लागि ज्ञान दिने भएकोले यसलाई मानवधर्म पनि भन्न सक्छौं । बुद्धधर्म मानवधर्म हो भने मानवधर्म नै बुद्ध

धर्म हो । त्यसैले यी दुई शब्द छुट्टाछुट्टै भएपनि यी दुई बीचको सम्बन्ध घनिष्ट छ ।

बुद्धधर्म मानवधर्म भएकोले बुद्धले देखाउनुभएको बाटो वा शिक्षा हामीले प्राप्त गरी सम्पूर्ण मानवकल्याणलाई उदार गर्ने कार्य गर्नुपर्छ भनी उपदेश दिनुभएको छ । त्यसैले मानिसका लागि बुद्धधर्म अतिआवश्यक धर्म हो ।

बुद्धको खोजी

बुद्ध तिमी कहाँ छौ ?

जहाँ भएपनि तिमी धर्तीमा आऊ

यहाँको कोलाहल, आतङ्क र अशान्तिलाई दूर भगाऊ
यही नै सम्पूर्ण पृथ्वीबासीको तिमीलाई अनुरोध छ ।

सरस्वती मानन्धर

बुद्ध यो संसारलाई तिम्रो धेरै खँचो छ

तिम्रो चरणको स्पर्शले यहाँ शान्तिको फूल फुल्ने छ
तिम्रो शिक्षाको ज्योतिले संसार उज्यालो हुनेछ
तिम्रो प्रवचनले पृथ्वीबासी तृप्त हुनेछ ।

बुद्ध तिम्रो आगमनले खुशीको बहार छाउनेछ
अशान्तिको कालो बादल सदाको लागि हट्नेछ
संसारमा भातृत्व, माया, प्रेम र स्नेह बढ्नेछ
त्यसैले बुद्ध तिम्रो यहाँ एकदम जरुरत छ ।

बुद्ध तिमी जहाँ भएपनि धर्तीमा आऊ

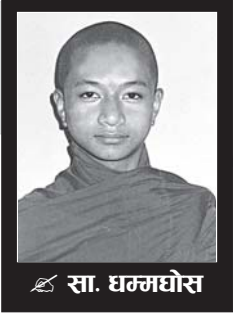
तिम्रो ज्ञानको ज्योतिले सबैलाई शिक्षित बनाऊ
अहिंसा शान्ति र धर्मको ज्ञान सबैलाई देऊ
यस धर्तीलाई नर्क हुनबाट बचाउ यही नै हाम्रो कामना ।

त्यसैले बुद्ध तिमी जहाँ भएपनि जता भएपनि

जसरी भएपनि यस धर्तीमा आऊ.....आऊ.....आऊ.....

महाभिनिष्क्रमण

सा. धम्मघोस

त्याजेदेकं कुलस्या ऽ र्थे ग्रामस्या ऽ र्थे कुलं त्यजेत् ।
ग्रामं जनपदस्या ऽ र्थे आत्मा ऽ र्थे पृथिवी त्यजेत् ॥
अर्थ - कूलका लागि एउटा व्यक्तिलाई, गाउँका लागि
एउटा कूललाई, जिल्लाका लागि एउटा गाउँलाई र आत्म
वा आफ्ना लागि पृथ्वी नै त्याग गर्नुपर्छ ।

- नीति वचन

सानो बलिदान गरेर ठूलो उपलब्धि हासिल गर्न सकिन्छ
अथवा धेरै जनालाई हितसुख पुऱ्याउन सकिन्छ भने सानो
बलिदान दिनका लागि पछि हट्नु हुँदैन । केही पाउन केही
गुमाउने पर्छ । त्यस्तै महाभिनिष्क्रमण भनेको पनि एउटा
गुमाउने प्रक्रिया हो । बोधिसत्व अर्थात् बुद्धत्वका लागि लागिपर्ने
व्यक्तित्वले बुद्धत्व प्राप्तिका लागि गृहस्थ जीवनका भोगविलास,
सुख, ऐश्वर्य, आफन्तजन जस्ता सम्पूर्ण बन्धनबाट मुक्तिका
लागि गरिने प्रयास नै महाभिनिष्क्रमण
हो । माथिको नीतिवचनले लौकिक
विषयवस्तुमा मात्र इङ्गित गरिएको छ
भने महाभिनिष्क्रमण लौकिक हुँदै
लोकोत्तरसम्मको उपलब्धिका लागि गरिने
त्यागलाई जनाउँछ ।

राजकुमार सिद्धार्थ गौतमको जन्म
इ.पु. ६२३ मे महिनाको पूर्णिमाका दिन
लुम्बिनी उद्यान, हिमालयको चरणजिक
माता महामायादेवीको कोखबाट भएको
थियो । राजकुमार सिद्धार्थ ठूलो
राजशीसुखसयलमा हुर्कनुभएको थियो ।

उहाँ एक जना बुद्धि भएको विद्यार्थी तथा कला र विज्ञानमा
निपुण हुनुहुन्थ्यो । त्यस बेलाको परम्पराअनुसार १६ वर्षको
उमेरमा उहाँले एउटी सुन्दरी राजकुमारी यशोधरादेवीसँग
विवाह गर्नुभयो ।

२९ वर्षसम्म राजदरबारभित्रै रम्य, सुरम्य र शुभजस्ता
मौसम अनुकूल दरबारहरूमा उहाँका दिनहरू व्यतित भए ।
जब उहाँ २९ वर्षको हुनुभयो तब राजासँग नगर भ्रमणको
अनुमति माग्नुभयो । जब उहाँ भ्रमणका लागि जानुभयो ।
त्यहाँ उहाँले वृद्ध, रोगी, मृतक र भिक्षु यी चार निमित्त
देख्नुभएको थियो । तब उहाँले किटान गर्नुभयो कि सबै

राजकीय सुख र सुविधाहरूको
बावजूद पनि जीवन सँधै सुखमय
छैन । बृद्धावस्था, रोग, मृत्यु जस्ता
दुःखहरू छन् । त्यसैले उहाँले त्यस्तो
असन्तोषजनक अवस्थाबाट मुक्ति पाउने मार्ग पत्ता लगाउने
तर्फ लाग्नुभयो ।

आधा उमेर ढल्केका बुबा महाराजा शुद्धोदनले राज्य
नछोड्नका लागि धेरै अनुरोध गरे तर यता सिद्धार्थ भने यदि
बृद्ध, रोग र मृत्युवरण गर्न नपरे मात्र राज्य नछोड्ने कुरा
गर्नुहुन्थ्यो, जुन महाराज शुद्धोदनका लागि असम्भव थियो ।
त्यस्तै बाहिर देश भ्रमण लगत्तै जन्मेको राहुलकुमार उहाँको
महाभिनिष्क्रमणमा "राहु" अर्थात् बाधा अड्चन पुग्ने संकेत
बन्यो । तथापि समाजको अन्धविश्वासलाई मेटाउन तथा
सम्पूर्ण दुःखबाट मुक्ति हुन महाभिनिष्क्रमण
गरेरै छाड्ने अटोट गर्नुभयो ।

आषाढ पूर्णिमाको दिन बोधिसत्व
जीवनका बारेमा सोचिरहनुभएको थियो ।
त्यस रात सिद्धार्थलाई प्रभावित पार्न
आकर्षित ढङ्गले नाचिरहेका नर्तकीहरू
सिद्धार्थले उनीहरूलाई ध्यान नदिएर
आराम गरेको देखी "जसको लागि नाच्ने
गाउने हो ऊ नै सुतेपछि हामी किन
नाच्ने र गाउने ? यस्तो विचार गरी
उनीहरू थाकेकाले त्यहि सुते । सिद्धार्थ
उठी हेर्दा विभत्स रूपमा युवतीहरू

लडिरहेका, कसैको न्याल आदि निस्किरहेको दृश्यदेखि भनै
वैराग्य उत्पन्न भयो र गएर छन्दकलाई घोडा तयार गर्नु अघि
आफ्ना छोरा राहुललाई हेर्न राहुलमाताको कोठामा प्रवेश
गर्नुभयो । त्यसबेला राहुल आमाको हातलाई सिरानी बनाएर
सुतिरहेका थिए । छोरालाई छुन गए यशोधरा ब्युक्तिनसक्ने
शंकाले "बुद्ध भएपछि भेट्न आउने" विचार गरी त्यहाँबाट
हिँड्नुभयो । त्यसबेला राहुल मात्र सात दिनको थियो ।

त्यसपछि आषाढ पूर्णिमाको शुद्ध मध्यरात्री प्रहरमा
राजदरबारबाहिर निस्केर छन्दक सारथीका साथ कन्थक घोडा
चढेर गृहत्यागका लागि प्रस्थान गर्नुभयो । त्यसबेला वशवर्ती

मार आएर सातौं दिनमा चक्ररत्न उत्पन्न हुने र चक्रवर्ती राजा बनिनेछ भनी लोभ्याए पनि सिद्धार्थ लोभिनुभएन । उहाँले मारलाई "मलाई चक्ररत्न प्रादुर्भाव हुन्छ भन्ने थाहा छ । तर मलाई राज्यभन्दा बुद्धत्व प्यारो छ" भनी उत्तर दिनुभयो ।

जाँदाजाँदै बाटोमा अनोमा नदी भेटियो । त्यस नदीको नाम सुनेपछि सिद्धार्थ कुमारले "त्यसो भए मेरो गृहत्याग पनि अनोमा (उत्तम) नदीबाटै हुनेछ" भनी कन्धकको सहयोगबाट

नदी तर्नुभयो । नदीपार गरेपछि राजकीय वस्त्र सबै छन्दकलाई दिएर देब्रेहातले केश समाती दाहिने हातले तरबार समातेर केश काट्नुभयो । पुनर्जन्मको मित्र हुनुभएका घटिकार ब्रह्मले प्रव्रजित भेष तथा पात्र दान दिनुभयो । यसरी यस आषाढ पूर्णिमाका दिन सिद्धार्थ कुमारले उच्चतम बुद्धत्व प्राप्तिमा लागि राज्यसुखलाई तिलाञ्जली गर्दै महाभिनिष्क्रमण गर्नुभयो ।

आषाढ पूर्णिमा

वैशाख पूर्णिमाको दिन चन्द्रमा आकासमा देखिदा सम्मासम्बुद्धको बारेमा धेरै श्रेष्ठ ऐतिहासिक घटना हाम्रो मानसपटलमा आउँदछ । जेष्ठ पूर्णिमाको चन्द्रमाले श्री लंकामा धर्मरूपी दियो बाल्नुभएका महिन्द भन्तेको इतिहास दिमागमा आउँदछ । आषाढ पूर्णिमाको चन्द्रमाले सत्यगवेषी विमुक्तिकामी संसारलाई सार्वभौम स्वतन्त्र उदाएको त्रिरत्न संसारमा उत्पन्न भएको दिनको रूपमा हामीलाई सम्झना दिलाउँछ । बुद्धधर्मरूपी भाषीको दीप बालेर त्यसले संसारलाई आलोक बनाएको, बुद्धशासनमा रत्न उत्पन्न भै गुणले त्रिलोक नै शान्त, बनाएको, बुद्ध भगवान्को श्रीमुखबाट बगेर गएको अमृतमय धर्मवाणीले सारा संसार भिजाएर त्यसले दुःखरूपी आगो निभेर गएको देव ब्रह्माहरूको साधुकारले सारा मृगदावन नै गुञ्जायमान भएको, गेरु वस्त्रले मृगदावन भरेको, संसारमा धर्मरूपी प्रकाश छर्न शुरू

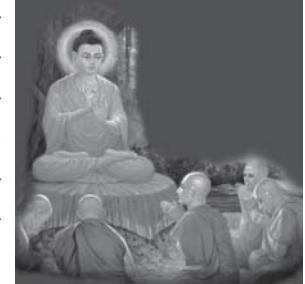
गरेको घटना २५५३ औं चोटि पनि हामीलाई याद दिलाउँछ ।

संसारमा सम्यक् दर्शन उत्पन्न भएको आषाढ पूर्णिमाको दिनमा, ६२ वटा मिथ्यादिष्टिरूपी

जालमा अड्केर नानाप्रकार अत्तकिलमथानु योग र कामसुखलिलकानु योगमा डुबेका संसारलाई मध्यम प्रतिपदारूपी उत्तम जीवन मार्ग देशना गर्नुभएको आषाढ पूर्णिमाको दिनमा सारा सत्वहरूलाई हेतुप्रत्ययद्वारा जन्म भएको भनी धर्मदेशना गरी हेतुप्रत्यवादमा लाग्नुभएको उत्तरित्तर शास्त्रको

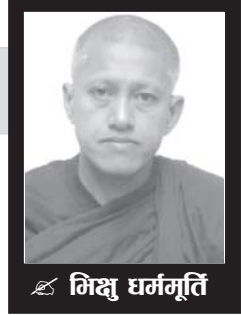
उत्तम धर्मसंसारमा उत्पन्न भएको आषाढ पूर्णिमाको दिनमा, समाज विप्लव, बुद्धि विप्लव, चिन्तन विप्लव शुरू भएको आषाढ पूर्णिमाको दिनमा, उच्छेद दृष्टिवादलाई परम निष्ठाको रूपमा अंगालेकाहरूलाई यथाभूत जाण दस्सन देखाएको आषाढ पूर्णिमाको दिनमा हो ।

वेस्सन्तर आत्मभाव पछि तुसित दिव्यलोकमा जन्मनुभएको बोधिसत्व ब्रह्मादेव आदिको प्रार्थना स्विकारी पञ्च महायोग हेरी जम्बुद्वीपको मध्य देशमा कपिलवस्तुपूर राजाको महारानी महामायादेवीको गर्भ प्रवेश गर्नुभएको आषाढ पूर्णिमाको दिनमा हो । २९ वर्षको उमेरमा चार निमित्त देखेर गृहस्थ जीवनबाट दिक्क लागेर महाभिनिष्क्रमण गर्नुभएको आषाढ पूर्णिमाको दिनमा हो । राहुल कुमारको जन्म पनि आषाढ पूर्णिमामा भएको थियो । तथागतले गन्धर्व रूखमुनि तीर्थकरहरूको अभिमान हटाउनका लागि यमक महाप्रातिहार्य देखाउनुभएको पनि आषाढ पूर्णिमाको दिनमै हो । तावतिस दिव्यलोकमा गएर आफ्नो आमालाई अभिधर्म देशना गर्नुभएको पनि आषाढ पूर्णिमाको दिनमै थियो । तथागत परिनिर्वाणपछि धुताङ्गधारी महाकाश्यप भन्तेले बुद्धधर्म परम्परासम्म बचाउनको लागि संगायनाको आवश्यक प्राथमिक कामहरू शुरू गर्नुभएको पनि आषाढ पूर्णिमाको दिनमै हो ।

गिद्दु सरणकर

विश्व धर्मता

ॐ भिक्षु धर्ममूर्ति

कसैले कुनै बेला कुनै किसिमको गल्ती वा नराम्रो काम आफ्नो वरपरको मानिसहरूले थाहा नपाउने, नदेख्ने वा नसुन्ने गरिकन सिद्ध गर्न सक्दछ होला । तर त्यो प्रयत्न र उपाय आँखा र कानको लागि मात्र सीमित हुन्छ । त्यस तथ्यलाई अन्यजनबाट जति लुकाए तापनि ती जनमा त्यस गल्ती वा नराम्रो काम गरेको व्यक्तिप्रति मनमा अप्रसन्न वा अप्रिय वा घृणा स्वभाव जनित हुन थाल्दछ । आफूले गल्ती वा नराम्रो काम गर्दै आफू राम्रो र असल व्यक्ति भनी जति प्रचार गर्दै हिडे पनि अन्य जनमानसको मनमा उनीहरूले थाहा नपाउने गरी नै त्यस व्यक्तिप्रति अप्रिय भाव जनित भैरहेको हुन्छ । किनकी त्यस्तो गल्ती वा नराम्रो काम प्रथम पक्षले दोस्रो पक्षलाई गरेको हुन्छ । आफू प्रथम पक्ष भने बाँकी विश्व सबै दोस्रो पक्ष हुन्छ । त्यो दोस्रो पक्षको जुन ठाउँमा चोट पुऱ्याएता पनि सबै ठाउँमा दुख्ने हुन्छ । त्यसकारण यो जुनीमा वा अन्य जुनीमा दोस्रो पक्षको प्रतिक्रियाबाट पहिलो पक्ष प्रभावित हुनुपर्ने हुन्छ । सूर्य, चन्द्र, हावा, आगो, आकाश, धरती र जल आफ्नो मन र मारले सबैको सबै प्रकारका (कर्म) क्रियाकारित्व देख्छ भन्ने जनव्यवहारमा सुन्नामा आएको कारण पनि यही तथ्यानुसार होला । जति गुप्त तरिकाले रहस्यपूर्वक कुनैपनि काम जहाँ बसेर गरेको भएतापनि आवश्यक ठाउँमा त्यो कुराको आभास र अनुभूति प्राप्त हुने हुन्छ । सीमित समय अथवा काल परिच्छेद (अवधि) राख्न सकिने भएतापनि निश्चित समयावधि पछि स्वतः त्यस कार्यको अनावरण भएर जान्छ ।

सयौं हजारौं वर्ष पहिले तपाईंले गरेका गलतक्रियाका प्रतिफल आज प्राप्त हुन सक्दछ । तपाईंले त्यसबेला गरेका गल्तीको पीडा भोगेका व्यक्तिहरू सायद आज जीवित छैन होला । तपाईंले त्यो बेला गरेको गल्तीको बारेमा जानेका थाहा पाएका वा सुनेका व्यक्तिहरू पनि सायद आज छैन होला । तर दोस्रो पक्षका अन्य व्यक्तिहरूबाट त्यस गल्तीका समान प्रतिक्रिया आज तपाईंलाई प्राप्त हुनसक्छ ।

एक उदाहरणको रूपमा बुभुनुपर्दा एक महिलाले एक अहिसक कुकुरको घाँटीमा बालुवाको बोरा (ढुंगा) भुन्ड्याएर

पानीमा दुबाएको तथ्य आज कसैले थाहा पाइराखेको छैन होला । तर त्यसको धेरै समयपछि उनीको घाँटीमा पनि ढुंगा भुण्ड्याएर समुद्रमा डुबाउने व्यक्तिहरू अरुहरू नै आए । त्यस्तै पूर्व वैद्यले गरीव महिलाको आँखा अन्धो पारिदिएको कसैले थाहा नपाउने किसिमले हो । त्यो तथ्य आफूलाई मात्र थाहा छ भनी त्यस वैद्यले त्यस अवस्थामा सोचेको होला । तर दीर्घकालपछि त्यस गल्तीको विपाक आफू पनि अन्धो हुनुपर्दाको अवस्थामा थाहा भयो ।

गौतम बुद्ध जीवमान कालमा नै जीवित इसिदासी नामक भिक्षुणीले अर्हत्वसहित अभिज्ञा पनि प्राप्त गरेका रहेछन् । आफ्नो अभिज्ञा शक्तिले आफ्नो जीवनी पनि प्रकाश गरेका रहेछन् । सो कथानुसार उनका पिता एक धनाढ्य व्यापारी थियो । त्यस धनी व्यापारीको एकलो सन्तानको रूपमा एक छोरी उहाँ नै थिई । त्यस व्यापारीको सबै जायजैथाका अशियार पनि उहाँ नै थिइन् । उनी तरुणी भएपछि सम्पत्तिवान एक तरुणसँग विवाह गरी दिएका थिए तर विवाह भएको केही महिनापश्चात् नै विना कुनै कारण त्यस व्यापारी युवालाई आफ्नो नयाँ दुलही मन परेन । अतःबुबाकहाँ छोरीलाई फिर्ता जिम्मा लगाई गएछ । आँखाभरी आँसु लिएर घरमा बसेकी छोरी बुबाको लागि भारी समान हुनथाल्यो । आफ्नो बुबाको भार हुँदै घरमा बस्नु पनि गुणसम्पन्न छोरीलाई दुःख हुनु स्वाभाविक हो । अतः केही समयपश्चात् बुबाले मध्यम वर्गीय एक वर खोजी पुनः विवाह गरिदिएछन् । उनी जति राम्रो र गुणसम्पन्न भएतापनि केही अन्तरालमा नै उक्त दोस्रो पतिलाई पनि उनी मन परेन । तिमिसँग बस्न मलाई मन छैन भनेर दोस्रो पतिले पनि आफ्नो श्रीमति ससुराकहाँ गई जिम्मा लगाई गएछन् ।

धनी र गरीब बीचको भिन्नता धन हो । धन भएमा श्रेष्ठी हुन्छ । त्यही व्यक्ति धन नभएमा भिखारी हुन्छ । यही धारणामा रहेका त्यस श्रेष्ठी बुबाले बाटोमा मागी खाने एक युवकलाई घरमा ल्याई नुवाइ-धुवाई राम्रो लुगा लगाउन दिई

घरको सम्पत्तिको दोस्रो मालिकको रूपमा राखेर आफ्नो छोरीलाई उसँग विवाह गरिदिन्छन् । तर अपशोच ! उक्त युवकलाई पनि केही समय पश्चात् उनीसँग वैवाहिक जीवन बिताउन मन लागेनछ । एक दिन आफ्नो पुरानै लुगा, माग्ने भाँडो लिएर उक्त महलबाट प्राप्त सबै लुगा, सम्पत्ति र छोरी ससुरालाई नै सुम्पी त्यस युवक भिखारीको रूपमै बाहिर गएछ । कस्तो विडम्बना ! तेस्रो पतिले पनि छोडेर गएपछि उनको के हालत् भयो होला ? एक गरीबले समेत आफूलाई तिरस्कार गर्नाको कारण थाहा नपाएकी उनी अन्तमा आत्महत्या गर्ने निष्कर्षमा पुगिन् । तर अचानक त्यस अगाडि एकदिन एक भिक्षुणीसँगको भेट पछि उनी पनि भिक्षुणी भईन् ।

पूर्व एक जन्ममा उनी धेरै रूपश्री सम्पन्न थिइन् । त्यही रूपशोभाको बलमा अर्काकी श्रीमान्लाई जालमा फसाएर उसँग घरजम गरिन् । आफ्नो रूपशोभाको कारण अर्को स्त्रीको श्रीमान्लाई जर्बजस्त आफ्नो बनाएको गल्तीको विपाकस्वरूप वर्तमान जीवनमा आफूजति राम्री र ज्ञानी भएतापनि एक भिखारीलाई समेत उनको पतिको रूपमा राख्न सकेन ।

सायद सयौं हजारौं वर्षपहिले उनले गरेको अनुचित कार्य देखेका, सुनेका अहिले छैनन् । उनको गल्तीको कारण अनाथ भएका उक्त स्त्रीले गरेको पनि केही छैन तर पनि त्यसको विपाक प्राप्त भयो । किनकी हिजोको विश्व आज पनि छ । भोलि पनि रहनेछ । त्यसभित्र विद्यमान सन्निवेदन संचारको क्रियाकारित्व संचालनअनुरूप धेरै समयपछि पनि कुनै स्थानबाट त्यस पूर्वक्रियाको प्रतिक्रियास्वरूप प्रतिफल उत्पन्न भएको हो । उनले पूर्व एक जन्ममा आफूलाई प्राप्त सौन्दर्यलाई हतियार बनाई सौन्दर्यहीन स्त्रीका स्वामीपुरुष अपहरण गर्न प्रयोग गरेको मात्र हो । आफ्नो योग्यता वा दक्षता अन्य व्यक्तिको हानी नोक्सानीको लागि प्रयोग गरी उक्त स्त्रीलाई पतन गराएको कारण उनको वर्तमान जीवनको सो योग्यता र दक्षता उक्त सौन्दर्य नै उनको दुःख, पीडा र सबै पुरुषले प्रतिक्षेप गर्ने हतियारकै रूपमा प्रतिकुल किसिमले प्रयोग भई पीडित तुल्याइयो । यसकारण आफ्नो योग्यता वा दक्षता अन्यको दुःख, पीडा वा हानीनोक्सानीको निम्ति प्रयोग गर्दा सो योग्यता वा दक्षता नै प्रतिकुल भई स्वःपीडा र आत्मग्लानिको कारक बन्ने यस कथाले प्रष्ट्याउँछ ।

यात्रीको मोह भङ्ग

डा. गणेश माली

यात्री निकले अजन्त यात्रामा
कुनै विरानो देशमा,
अविद्या होइन विद्या पाउन,
अन्धकार होइन प्रकाश पाउन ।

अनि जाँदा जाँदा
आइपुगे उनी एक यस्तो रमणीय प्रदेशमा,
जहाँ पाकेका फलहरू लटरम्म फलिरहेका थिए,
निर्मल शीतल पानी कलकल बग्दै थिए,

जहाँ हराभरा मैदानमा रंगी विरंगी रूखहरूमा
सुनौलो चराहरू मिठो लख गर्दै थिए,
जहाँ मधुरो प्रकाशमा सुन्दर युवाहरू
मधुर संगीतको लयमा नाच्दै गाउँदै थिए ।

जहाँ ऐश्वर्य सामग्रीपूर्ण घरहरू यत्रतत्र देखिन्थे,
भन्डाने यात्रीले यदि पृथ्वी तलमा स्वर्ग छ कहीं भने,
छ स्वर्ग यही, छ स्वर्ग यही, छ स्वर्ग यही ।
बिर्सै यात्रीले गन्तव्य आफ्नो रोकिए कदम, त्यही बिताए, यौवन ।

अचानक दृश्य बदलियो, देखे उनले आफ्नो जर्जर देह,
कुहिएका फलहरू, दुर्गन्धित वातावरण,
सुकेका रूखहरू, सुकेको खोला,
मरिरहेका चराहरू, यत्रतत्र कंकालहरूको ढेर,
फिसमिसे अन्धकार, टाउँकै उटाउन नसकेको अवस्थामा
एक पटक आफ्नो गन्तव्य सम्झना मर्न कोशिस गरे, अनले
अनि बिलाए सधैको लागि विस्मृतिको गर्भमा !

मित्रहरू

मिक्षु नारद

सधैँ सबै कुराहरू आफ्नो क्षमताअनुसार कसैलाई पनि गर्न सक्दैन । अरुहरूको उपकार चाहिने समय (अवश्य) सबैलाई आइपर्छ । यस्तो समयमा सहयोगी मित्रहरू छैन भने धेरै समस्या आइपर्छ । कुनै समयमा एकदमै दुर्बल कमजोर भएको साथीको सानो उपकार पाए तापनि त्यस समयमा पाएको ठूलो उपकार हुन्छ । त्यस कारणले बुद्धिमान पण्डितहरूले अरुहरूसँग मित्रभाव राख्दछ । समाजमा नाना प्रकारका मित्रहरू भेटिन्छन् भने मित्रहरू खोज्दा सोच विचार गर्नुपर्छ । भगवान् बुद्धले साथी, साथीहरूमध्ये श्रेष्ठ उत्तम साथीको गुण सात प्रकारले देशना गर्नुभएको छ ।

“सत्तहि भिक्खवे ! अंगेहि समन्नागतो मित्तो सेवितब्बो । कतमेहि सत्तहि ? दुद्दं ददाति । दुक्करं करोति । दुक्खमं खमति । मुय्हमस्स आविकरोति । गुय्हं अस्स परिगूहति । आपदासु न जहति । खीणेन नातिमञ्जति । इमेहि खो भिक्खवे सत्तहि धम्महि समन्नागतो मित्तो सेवितब्बो ।”

भिक्षुहरू ! सात वटा अंग युक्त भएका मित्रहरू सेवन गर्नुपर्छ । संगत गर्नुपर्छ । ती सात वटा अंग के के हुन् ?

- १) दुष्कर भएको वस्तु दिन्छ ।
- २) दुष्कर भएको काम गर्छ ।
- ३) दुष्कर भएको कुराहरू सहन्छ ।
- ४) गुप्त कुराहरू लुकाउँछ ।
- ५) दुर्घटनामा साथ छोड्दैन ।
- ६) धन सम्पत्ति नभए पनि हेला गर्दैन ।
- ७) हरेक प्रकारले सहयोग गर्दछ ।

भिक्षुहरू ! अंग सातवटा अंगयुक्त भएका सम्पूर्ण भएका साथीहरूसँग संगत गर्नुपर्छ । सेवन गर्नुपर्छ ।

१) मित्रता राखेर धेरै जना आफ्नो साथीहरूलाई वचनद्वारा र अमूल्य नभएको वस्तुद्वारा संग्रह गर्दछन् । तर दुर्घटनामा पर्दाखेरि मित्रताको नातामा सहयोग उपकार मागेर आउँदा खेरि कारणलाई चाहिँदो सहयोग उपकार गर्दैनन् । त्यो दिनमा आफ्नो समस्याभाव देखाउँछन् । मित्रता पनि समाप्त गर्दछन् । किनकी मित्रताको अर्थ नजानेको कारणले हो । त्यस्तो दुर्घटनामा परेको बेला सकेसम्म उपकार सहयोग गर्नुपर्छ । विपतको कारणले गरीब भएर पाल्नु

भएका पिलिय धनवानलाई आफ्नो धन सम्पत्ति वस्तु द्रव्य आदि आधा परित्याग गरेर पहिलो जस्तो शान्ति जीवन दिनुभएका संख धनवान जस्तै दिनलाई दुष्कर भएको वस्तु दिने श्रेष्ठ उत्तम कल्याणमित्रको एउटा लक्षण अंग हो ।

- २) गाह्रो भएको अवस्थामा अलिकति पानी दिएकोलाई आफूले नगरेको चोरिमा आरोपण भएर चोरीमा फसेर मार्नलाई लगेको बेला त्यो देखेर उसलाई निकाल्नको लागि छोराछोरी साथ आफू पनि दासी हुनुभएको एक स्त्री जस्तै मित्रको नाताले दुष्कर किया गर्छ भने त्यो राम्रो श्रेष्ठ उत्तम कल्याण मित्रको एउटा लक्षण हो । अंग हो ।
- ३) अरुहरूले गरेको पापकिया आदि सहेर पाप भन्ने साथीलाई आफ्नो घरमा राखेर उसलाई संग्रह गरेको अनाथपिण्डक धनवान जस्तो, साथीको नाताले सहनलाई पनि दुष्कर भएको आरोपण अलाभ आदि सहन्छ भने त्यो राम्रो श्रेष्ठ उत्तम कल्याण मित्रको एउटा लक्षण हो । अंग हो ।
- ४) गुप्त कुराहरू कसैलाई पनि भन्नु हुँदैन भनेर महोसध बोधिसत्वले भन्नुभएको छ । तर पनि साथीहरू भन्ने गुप्त कुराहरू पनि छन् । त्यस्तो कुराहरू भन्नुपर्छ । आफ्नो गुप्त कुराहरू आफ्नो साथीलाई भन्छ भने त्यो राम्रो श्रेष्ठ उत्तम कल्याण मित्रको एउटा लक्षण हो । अंग हो ।
- ५) धेरै धनसम्पत्ति लाभ कारणले दुर्घटनाबाट बच्नको लागि आफ्नो साथीहरूको गुप्त कुराहरू भन्दैन भने त्यो राम्रो श्रेष्ठ उत्तम कल्याण मित्रको लक्षण हो ।
- ६) साथी दुर्घटनामा परेको बेला उसलाई छोडेर नगई उसलाई सहयोग उपकार गर्छ भने त्यो राम्रो श्रेष्ठ उत्तम कल्याणमित्रको लक्षण हो ।

कुनै मित्र धनसम्पत्ति क्षय भएर गरीब भयो भने गरिब हुँदा उसलाई नीच अथवा सानो मान्छे भनिन्छन् अथवा सोचिन्छन् भने मित्रत्व साथीभाव छोडिन्छन् भने त्यो राम्रो साथीको लक्षण होइन । गरीब भएतापनि साथीलाई कहिले पनि छोड्दैन भने त्यो राम्रो श्रेष्ठ उत्तम कल्याणमित्रको एउटा लक्षण हो ।

कमशः

बौद्धसाहित्य र जातकको उच्चस्थान

डा. केशरी बजाचार्य

बौद्ध वाङ्मयमा बौद्ध साहित्यको विविध विषय अध्ययन गर्न पाइन्छ । प्रथम शताब्दिदेखि नै बौद्ध साहित्य धेरै देशमा अनुवाद भएको पाइन्छ । आचार्य, बौद्धभिक्षु, विद्वानहरूबाट देशदेशान्तरमा बौद्ध साहित्य अनुवाद भए । यसले जुन-जुन मुलुकमा प्रवेश पायो, ती सबै मुलुकहरूमा परम्परादेखि चलिआएको साहित्य र संस्कृतिले पनि आफ्नै ढंगबाट फस्टाउने अवसर पायो । साथसाथै ती सबै मुलुकहरूमा बौद्धसाहित्य र कलासंस्कृतिको यथेष्ट विकास भयो । प्राचीनकालमा उत्तरी भारत र पाकिस्तानको स्वात प्रदेशदेखि अफगानिस्तानको भूगोल र इतिहासमा बौद्ध साहित्य र कलाले प्रभाव पारेको देखिन्छ । पाषाणमूर्तिकला र चित्रकलाको विकासमा स्पष्ट छाप परेको देखिन्छ । भारतको अजन्ता गुफामा बौद्धकलाले विशिष्ट स्थान पाएको देखिन्छ । त्यस्तै चौथो र पाँचौ शताब्दीका प्रसिद्ध चिनियाँ बौद्धतीर्थ यात्रीहरू फाहियान र हुयेनसांगहरूको ऐतिहासिक यात्रा वर्णन आफैमा बौद्ध साहित्यको अपूर्व नमूना हो ।

बौद्ध वाङ्मयलाई विविध पक्षमा अध्ययन गर्न सकिन्छ । बुद्धकालीन सामाजिक संरचना, धार्मिकआस्था र विश्वास, तत्कालीन राज्यव्यवस्था, आर्थिक पक्षको ज्ञानसमेत बौद्ध साहित्यको अध्ययनबाट हासिल गर्न सकिन्छ । वास्तवमा बौद्ध वाङ्मयलाई विभिन्न विषयअन्तर्गत राखेर छुट्टै अध्ययनको विषय बनाउने चलन पनि छ । उदाहरणका लागि आचार्य भिक्षु अमृतानन्दको बुद्धकालीन राजाहरू, बुद्धकालीन महिलाहरू, बुद्धकालीन श्रावकचरित्रहरू, परिव्राजकहरू आदि विषयहरूलाई छुट्टाछुट्टै विषयअन्तर्गत अध्ययन गर्ने गरिएको छ । जसमा मानव समाजका लागि उपयोगी विविध विषयहरूको ज्ञान हासिल गर्न सकिन्छ ।

हाल बुद्ध-उपदेशको ज्ञानविज्ञान पक्षलाई मनोवैज्ञानिक दृष्टिकोणले मानवतावादी, मध्यममार्ग, सामाजिक, धार्मिक चेतना र जागृति, पर्यावरण संरक्षणको व्यावहारिक पक्षमा बुद्धको उपदेश, कृषि विज्ञान र आर्थिक सिद्धान्त, असल शासनका लागि बुद्धशिक्षा जस्ता गहन विषयलाई विश्वविद्यालयस्तरमा उच्च अध्ययनको विषय बनाइएका छन् ।

भारत, जापान, थाईल्याण्ड, चीन, नेपाल, बंगलादेश,

म्यानमार, मंगोलिया, रूसजस्ता मुलुकहरूको साहित्यमा जातक कथाले विशेष स्थान लिएको छ । विशेषगरी आजका बालबालिकामा नैतिक मूल्य, मान्यता र आदर्शको शिक्षा दिन तथागतले विषय र प्रसंगअनुसार विभिन्न व्यक्ति विशेषका सम्बन्धमा पूर्वजन्मका संस्कारजन्य कुराहरूलाई विषय र प्रसंग अनुसार मेल गराउनुभएको पाइन्छ । यसलाई बुद्धशिक्षा हासिल गर्न उत्सुकता जगाउने प्रथम पाठका रूपमा लिइएको छ । जातक कथाहरूमा वर्णन भएका कुराहरू तथागत स्वयमूले भिक्षुहरूका सामू पूर्वजन्मको संस्कारको रूपमा बताउनुभएको हो । बालबालिकालाई असल र खराब कामको पहिचान गराउन जातक कथालाई प्रमुख उदाहरणका रूपमा लिने गरिएको छ । यस किसिमको बौद्ध साहित्यमा बुद्धि, विवेक र ज्ञानको अपूर्व मेल रहेको पाइन्छ ।

जातक साहित्यअनुसार मानवजाति र अन्य प्राणीको पुर्नजन्म उसको संस्कारअनुसार हुन्छ । प्राणीले पुर्नजन्म लिने मूल कारण उसले गर्ने कर्ममा आधारित हुन्छ । पुर्नजन्मको कुरालाई जातक कथाको माध्यमबाट मासिनहरूलाई स्पष्ट बोध गराइएको छ । बालबालिकालाई लक्षित गरी जातक कथाको सारसंक्षेपका रूपमा बालकथा तयार गर्ने प्रचलन छ । धर्मदर्शन र सिद्धान्तका विषयलाई सोभै बुझ्न गाह्रो पर्ने भएकाले विद्वान तथा आचार्यहरूले धर्मदेशनामा बाखँ अर्थात् कथा वाचन गर्ने गरिएको हो । वास्तवमा यस्ता कथाहरू कुनै काल्पनिक नभई वास्तविक धरातलमा आधारित हुने कुरा बुझ्नु जरूरी छ । विषयवस्तुको गहनतालाई उदाहरणको रूपमा प्रस्तुत गर्नुपर्ने भएकाले नै विषयलाई सरल रूपमा मानिसहरूलाई बुझाउन कथाको माध्यम अपनाइएको हो । त्यसैले यस्ता कथात्मक स्वरूपलाई बौद्ध साहित्यमा राख्न सकिन्छ ।

बौद्ध साहित्यमा जातक कथाले अहिले जुन स्थान लिइरहेको छ । त्यो वास्तवमा आजको बालसाहित्य सुहाउँदो छ । बालबालिकालाई हजुरआमाहरूले सुनाउने लोककथा र परिकल्पनाहरूमा परीहरू आकाशमा उड्ने, मनले चिताएका

ठाउँमा जान सक्ने, सुन्दर बागबगैँचा चहार्न सक्ने कुनै विघ्नबाधा आएमा जादुशक्ति देखाउन सक्ने जस्ता कुराहरू फगत बालबालिकालाई मनोरञ्जन दिने कुरा मात्र हुन् । त्यसमा कुनै यथार्थ सत्य हुँदैन । बुद्धले जातक कथामा भन्नुभएका कुराहरू यथार्थमा आधारित छन् । त्यसमा पनि बुद्ध आफैले पूर्वजन्ममा भोगेका कुराहरू पूर्वस्मृतिज्ञानद्वारा प्रकट भएका छन् । यस्ता कथाहरूमा बोधिसत्वले प्रज्ञापारमिता धर्म पूरा गर्ने सिलसिलामा भोगेका कुराहरूको वर्णन छ । पूर्वजन्मकालमा बोधिसत्व कहिले सेतो हाती भएर जन्म लिएका छन् त कहिले ब्राह्मण, कहिले जनावरका योनीमा जन्म लिएको पाइन्छ । यी सबैमा के विशेषता छ भने बोधिसत्वले आफ्ना

सजातीय बन्धुहरूको उपकार नै गरेका छन् । दुःखबाट मुक्त गराएका छन् । खराब आचरणबाट मुक्ति दिलाएका छन् । चाहे त्यो संसारका कुनै पनि प्राणीको जन्म होस् वा मानवजातिमा नै किन नहोस् । बुद्ध भन्छन्- "सबै प्राणीहरूमाथि दया र करुणा राख । तिनीहरूमाथि कुनै प्रकारको हिंसा नगर । हिंसाले सँधै हिंसालाई निम्त्याउँछ । आपसमा वैरभाव कदापि राख्नु हुन्न । सबैसित प्रेम भाव राख्नाले मात्र शान्ति हुन्छ ।" यसरी मैत्रीपूर्ण व्यावहारिक कुराको ज्ञान बौद्ध साहित्यको माध्यमबाट आजका बालबालिकालाई दिनु परेको छ ।

हार्दिक निमन्त्रणा

बु. स. २५५३ □ गुँलाधर्म □ को उपलक्ष्यमा ऐतिहासिक थेरवाद आनन्द कुटी बिहार स्वयम्भूमा यही श्रावण ८ गते बिहिवारदेखि २०६६ भाद्र ५ गते शुक्रबारसम्म संचालन हुने ध्यान भावना एवं धर्म प्रवचन कार्यक्रममा सहभागी भई पुण्य संचय गर्नुहुन हार्दिक निमन्त्रणा गर्दछौं ।

कार्यक्रम :-

विहान ६:३० - ७:३० ध्यान

विहान ७:३० - ८:३० धर्म प्रवचन

विहान ८:३० - ९:३० चियापान

आनन्द कुटी विहारका संस्थापक एवं आनन्द कुटी विद्यापीठका संस्थापक, अखिल नेपाल भिक्षु महासंघका संस्थापक, युवक बौद्ध मण्डलका संस्थापक, धर्मोदय सभाका संस्थापक सदस्य दिवंगत श्रद्धेय डा. भिक्षु अमृतानन्द महानायक महास्थविरको १९ औं पुण्यतिथिको उपलक्ष्यमा आनन्द कुटी विहारमा यही भाद्र ५ गते सुसम्पन्न हुने □ भिक्षु अमृतानन्द गुणानुस्मरण दिवस □ कार्यक्रममा सहभागी भई पुण्य संचय गर्नुहुन हार्दिक आमन्त्रण गर्दछौं ।

कार्यक्रम :

विहान ६:३० - ७:३० ध्यान

विहान ६:३० - ८:३० प्रवचन

विहान ८:३० - ९:०० जलपान

विहान ९:०० - १०:०० श्रद्धाञ्जली सभा

विहान १०:३० - ११:०० दान प्रदान, पुण्यानुमोदन

विहान ११:०० - १२:०० भोजन

नोट : भाद्र ५ गते सम्पूर्ण भिक्षु, श्रामणेर, अनागारिकाहरूलाई भोजन निमन्त्रणा गरिएको छ ।

सम्पर्क : भिक्षु पियदस्सी ९८४९९३९०६४

प्रार्थी

आनन्द कुटी विहार परिवार

स्वयम्भू

The Buddhist doctrine of mental health

What indeed Buddhism means?

In broader sense, Buddhism is a family of beliefs and practices considered by most to be a religion and is based on the teachings attributed to Siddhartha Gautama, commonly known as "The Buddha" (the Awakened One), who was born in what is today Nepal. He lived and taught in the northeastern region of the Indian subcontinent and most likely died around 400 BC, after serving for 45 years for the sake of humanity.

Buddhists recognize him as an awakened teacher who shared his insights to help sentient beings end their suffering by understanding the true nature of phenomena, thereby escaping the cycle of suffering and rebirth (saCsra) that is, attending Nirvana.

Among the methods various schools of Buddhism apply towards this goal are: ethical conduct and altruistic behavior, devotional practices, ceremonies and the invocations, renunciation of worldly matters, meditation, physical exercises, study, and the cultivation of wisdom.

Buddhism is broadly recognized as being composed of two major branches:

Theravada, which has widespread followers in Southeast Asian countries like, Thailand, Myanmar, Cambodia, Sri Lanka, and some Islands like Sumatra Java and Borneo.

Mahayana including Pure Land, Zen, Nichiren Buddhism, Shingon, Tibetan Buddhism and Tendai, found throughout East Asia. It should be noted that in some methods of classification, Vajrayana is considered a third branch.

While Buddhism remains most popular within these regions of Asia, both branches are now found throughout the world.

Various sources put the number of Buddhists in the world between 230 million and 500 million. While

formal conversion or membership varies between communities, basic lay adherence is often defined in terms of a traditional formula in which the practitioner takes refuge in The Three Jewels: the Buddha, the Dharma (the teachings of the Buddha), and the Sangha (the community of Buddhists).

Understanding of Buddhism is helped by seeing the structures of the entire spiritual path, by understanding its essence and how it brings about human happiness and freedom. The essential path taught by the Buddha has three parts to it. The first is kindness of heart, which is practiced by a combination of virtue and generosity. The second is inner stillness or concentration. The third aspect of all Buddhist practice is the development of liberating wisdom.

All Buddhist practices are ways of developing virtue that entails the non-harming of other beings and a generosity of heart. There are ways of developing concentration, stillness, steadiness, clarity or depth of mind; and there are ways of developing insight or wisdom, a wise relationship to the whole body and mind, and the freedom that comes from it. These three aspects of practice themselves are but the means to the final freedom of the heart. As the Buddha himself said, "The purpose of my teaching of the holy life of the Dharma is not for merit, nor good deeds, nor rapture, nor concentration, nor insight, but the sure mental fitness and health." This and this alone is the reason for the teaching of the Buddha. The purpose of all these practices of virtue, kindness, non-harming, generosity, concentration, steadiness of mind, and the understanding and wisdom that arises is to bring us to freedom.

The many practices of Buddhism are like paths

up a mountain, outwardly different approaches that are appropriate for different personalities and character types. Yet, through skillful guidance and skillful teachers, many of these paths can be used to lead one to universal vision at the summit of the mountain.

Buddhist concern of mentality; psychological perspective

Buddhism has played a part in many of the recent advances in western science which has made about the brain. Much of this is due to a series of dialogues between western brain researchers of various disciplines and Buddhist monks. Buddhism will also make subtle changes in the way it views mental health issues as a result of these dialogs.

One of the findings to come out of these dialogues is that meditation increases the size and activity level of the left pre-frontal cortex. Those with a more active left pre-frontal cortex have been found to be happier, more peaceful and calmer. In contrast, those with a more active right pre-frontal cortex have been found to be more depressed and prone to spontaneous anti-social behavior. That's the politically correct way of saying becoming angry and violent.

Buddhism looks at mental illness differently than Western psychologists. In the U.S., the DSM-IV sets out specific behaviors and the existence of certain types of delusions as being necessary to receive a mental health diagnosis. In Buddhism, anyone in the grip of strong emotions; anger, lust, greed, jealousy, etc., is showing signs of having mental health problems.

In addition, it is believed that there are two types of people who will be prone to develop a mental health problem; those who take on too much responsibility, and consequently spend an enormous amount of time thinking; and those who take on too little responsibility, and spend little time developing their mental abilities. It is also believed that individuals have one of five vibrational aspects. It is not that one vibrational aspect is better than any other, but that individual contentment occurs when individuals pursue activities that are in harmony with that aspect.

Not being in harmony with your vibrational aspect results in creating a harsh meaning frequency which manifests itself in depression and self destructive behaviors. The further out of harmony an individual goes, the greater the tendency for destructive behaviors.

Recent findings, such as the reduction of the hippocampus during the onset of Post Traumatic Stress Disorder or PTSD, and the changes in the brain when Schizophrenia is left untreated for long times, may result in minor perspective changes in the Buddhist view of mental health problems.

Buddhist techniques (doctrinal usages) of mental health

Mindfulness is a word from the English language, meaning awareness or heedfulness. Expressions like 'mind your language', 'mind the step', 'mind your head' or 'mind the gap' clearly convey this sense. Buddhism began in the 6th Century BC and used Pali, the popular language of the time. In Pali, there are three related concepts:

- i. *Sati* (mindfulness),
- ii. *Samadhi* (absorption) and
- iii. *Bhavana* (meditation including *Sati*, *Samadhi* and *Panna* or wisdom).

Four aspects of *Sati* are described in the *Satipatthana Sutta*,

- a. *Kayanupassana satipatthan* (awareness of body parts and functions such as, breathing),
- b. *Vedananupassana satipatthan* (awareness of sensations and feelings),
- c. *Cittanupassana satipatthan* (awareness of thoughts, category of consciousness etc.)
- d. *Dhammanupassana satipatthan* (awareness of mental hindrances etc.).

It is important to appreciate that this concept of mindfulness (*Sati*) implies a Meta perspective as well, so that one is constantly aware of what the mind is doing. We may be engrossed in fantasies, thoughts, wishes, feelings, recollections, planning etc. but not realize that fact at that time (i.e. lacking in

mindfulness).

We tend to assume that we are usually aware of our mental activities and therefore there is no need to do anything to improve or cultivate this any further. This in fact, is a mistaken belief. For example, if some one says something insulting, hurtful or nasty, it is natural for us to feel hurt or angry. This happens very fast and our breathing, heart rate, blood pressure, skin conductance etc. all change suddenly. These may change without our knowledge and certainly without our permission. We also continue to remain in such a state of mind even after the person has stopped being hurtful. The mind keeps going over and over the said phrases, the demeanor, the tone, the look, the accent and so on. The mind gets glued to these mental objects, which are just memories in this instance, keep stirring up the feelings of hurt, anger etc. Even if someone else may be nice to us, we might not notice this because the mind is too busy with the other hurtful mental object.

Eventually, may be after an hour or so, we might feel not so churned up; those feelings might go out of our consciousness and become latent or dormant. However, later in the day even if we are in a pleasant situation, we might suddenly remember the incidence and once again the heart rate, breathing etc. would change dramatically. No one is insulting us then, it is purely a memory but the mind treats it as if it is real. Even the next day, the day after and so on, the same thing may happen again and again. People who have had very traumatic experiences know how distressing these flashbacks can be.

Similarly if we watch a horror film at night, most of us would feel scared, although there is no real creature or blood, but only glass screen, light, shade and electronics, as if the mind becomes unaware of such realities. An erotic film can in a similar way produce arousal in the viewer, although no one is doing anything in reality to him or her. Thus, our minds are very skilled in mixing the real with the unreal, as if these are water and milk.

When one feels hurt, angry, upset etc., the feelings if intense can spill over into verbal or physical actions.

So, one might respond to an insult by becoming insulting oneself, verbally or physically hitting back. In this way, there seem to be three layers, i.e.

1. the dormant or latent stage,
2. Mental objects in the consciousness stirring up feelings and
3. Spilling over into actions affecting external objects.

One of the Burmese Buddhist teachers, Ledi Sayadaw who lived from 1846 to 1923 likened this to 3 levels of fire in a box of matches. Fire usually manifests whenever a match is struck. This is the second level of fire and is analogous to a mental object striking on the consciousness and stirring up feelings. The third level of fire is when the burning match comes into contact with flammable objects analogous to the emotionally charged person coming in contact with an external object and the intense feelings spilling over into verbal and/or physical action.

However, the first level of fire is inherent, latent or dormant in the box of matches analogous to latent or preconscious predisposition for feelings such as, anger and so on.

This latent predisposition (*Anusaya*, in Pali) is a product of illusory processes creating a deep sense of self. In the presence of *Anusaya*, when a mental object strikes the consciousness, the feelings are stirred up because of poor mindfulness. It is because of poor mindfulness that a mental object is not appreciated as only a mental object (ideation, memory, image etc.) and is responded to as if it is a real object. The second level i. e. the stirring up of the feelings and the mind getting glued to it, is called *Pariyuthana* as if obsessed with the mental object. The third level or physical and/or verbal actions (*Vitikkama*, in Pali literally meaning transgression) arise if the relevant physical object comes into contact in the presence of *Pariyuthana* and poor volitional control.

To be continue.....

जिज्ञासुको लागि बुद्धधर्म

आजको प्रवचनको शिर्षक 'जिज्ञासुका लागि धर्मका सिद्धान्तहरू' हुनेछ। आज म बुद्ध-धर्मका सिद्धान्तहरूलाई प्रश्नोत्तरको रूपमा प्रस्तुत गर्दछु। पहिले प्रश्न सोध्दछु अनि उत्तर दिन्छु। पहिले प्रश्नलाई सुन्दा उत्तर बुझ्न र स्मरण गर्न सरल हुनेछ। तपाईं विद्यार्थीहरू र प्रबुद्धवर्गलाई बुद्ध-धर्मबारे बुझ्न बुझाउन यो नै उपयुक्त माध्यम हुनेछ भन्ने मलाई लागेको छ। बुद्धको पालामा पनि प्रबुद्धवर्गले धर्मबारे मूलभूत कुरा मात्र जान्न चाहन्थे र बुद्धसँग यस्तै प्रकारका प्रश्नहरू सोध्ने गर्दथे। उनीहरू विस्तृत व्याख्या चाहँदैनथे। यसले समयको सदुपयोग हुनुको साथै समयको बचत हुन्छ।

आज म पनि यस्तै विधि अपनाउँदैछु। छलफलको लागि एउटा प्रश्न राख्दछु अनि धर्मका मूलभूत सिद्धान्तको आधारमा त्यसको उत्तर दिन्छु। यसरी तपाईंले धेरै शिर्षकअन्तर्गत अत्यावश्यक कुराहरू पाउनुहुनेछ, जसले धर्मको जगको रूपमा तपाईंलाई जानकारी दिनेछन्। यिनै जगको आधारमा भविष्यमा तपाईंले राम्रो नतिजा पाउनुहुनेछ। यसले तपाईंलाई बुद्ध-धर्म विषयक अध्ययन गर्नमा र प्रवचनहरू बुझ्नमा सहायता पुऱ्याउनेछ।

एउटा अर्को कुरा, यस प्रकारको तरिकाले शिक्षा दिनुको अभिप्राय हो – तपाईं जिज्ञासुहरूलाई विदेशमा जाँदा विदेशीहरूले बुद्ध-शिक्षा विषयमा प्रश्न सोध्दा जवाफ दिन सरल पार्ने प्रशिक्षणको रूपमा वा तयारीको रूपमा पनि हो। यसले तपाईंलाई सोधिएका प्रश्नहरूको उत्तर चित्तबुझ्दो रूपमा दिन समर्थ पार्नेछ। यसबाट बुद्ध-धर्मबारे भ्रान्ति हट्न जानेछ।

अतः विषयको सारभूत बुँदाहरूलाई मनमा धारण गर्नुहोस्। त्यतिमात्र याद गर्नुभएमा पनि तपाईंलाई निकै फाइदा दिनेछ। अब पालैपालोसित ती शिर्षकहरूमा कुरा बताउँदैजान्छु।

१) मानौं, तपाईंलाई यो प्रश्न सोधियो – “बुद्धले कुन विषयलाई शिक्षाको आधार बनाउनुभयो ?”

यसलाई उत्तर दिने सबैभन्दा राम्रो तरिका बुद्धकै उपदेशलाई अधि सार्नु हो – ‘हे भिक्षुहरू, यस कुरालाई जान कि खासगरी मैले दुःख र दुःखबाट मुक्ति पाउनेबारेका शिक्षा दिन्छु।’

तपाईंको विचारसँग मिल्दो होस् वा नहोस्, उत्तर दिँदा यस कुरालाई ध्यान दिनुहोस्। उत्तर दिने अरू पनि धेरै तरिका हुनसक्दछन्, तर बुद्धको यस भनाइलाई अधि सार्नु उपयुक्त हुनेछ।

बुद्धले सिर्फ दुःख अनि दुःख-मुक्तिबारे सिकाउनुभयो। दुःख-मुक्तिको बारेमा सिधै नभन्दा प्रश्न असान्दर्भिकभन्ने लाग्छ। त्यस्ता प्रश्नलाई ‘मृत्युपछि पुनर्जन्म हुन्छ?’ भन्नेजस्ता प्रश्नको रूपमा नलिनुहोस्। यिनको विषयमा पछि चर्चा हुने नै छ।

यदि कुनै पश्चिमी मुलुकका कसैले यो प्रश्न सोधेको भए हामी यसरी भन्न सक्छौं– ‘बुद्धले दुःख र दुःख-मुक्तिको बारेमा बाहेक अन्य कुरा सिकाउनुभएको छैन।’

२) यसै प्रश्नलाई निरन्तरता दिने क्रममा सोधिन सक्दछ – “बुद्धले खास कुरा के सिकाउनुभयो ?”

यस प्रश्नलाई सामान्य सम्झन हुँदैन। यसलाई विभिन्न दृष्टिकोणले उत्तर दिन सकिन्छ। सोधिनै हालेमा तपाईं यति मात्र भन्नुहोस् : ‘उहाँले हामीलाई मध्यम मार्ग अपनाउन सिकाउनुभयो। ‘न त यो, न त त्यो अतिमा लाग्न’ वा ‘न त निकै कडा, न त निकै खुकुलो हुन’ सिकाउनुभयो। एकातिर हामीले योगाकेन्द्रमा अभ्यास गराइनेभैं शरीरलाई दुःख दिने अभ्यासलाई हटाउनु छ। यसले सिर्फ दुःख कष्ट र समस्याहरूको मात्र सिर्जना गर्दछ। अर्कोतिर इन्द्रिय सुखलाई पूरा छुट्टा मिल्ने अभ्यासबाट पनि आफूलाई बचाउनु छ। यस प्रकारको सुखले भन्छ – ‘खाऊ, पिऊ र मोज गर किनकि भोलि त मर्नु छ’। यो भनाइ इन्द्रिय सुखका लम्पटहरूलाई मात्र सुहाउने हुन्छ।

यसको विपरित मध्यम मार्ग हो जसअनुसार आफूलाई दुःख सास्तिमा पार्नु पनि छैन र इन्द्रिय सुखमा लम्पट हुनु पनि छैन । मध्यम मार्गमा लाग्दा अध्ययन र अभ्यासलाई अनुकूल वातावरण मिल्ने र दुःखबाट छुटकारा पनि मिल्ने अवस्थाको सिर्जना हुन्छ । ‘मध्यम मार्ग’ विभिन्न अवस्थाहरूमा प्रयुक्त हुन्छ । यसले तपाईंलाई बाटो बिराउन दिदैन । यता उति भड्किन दिदैन । यो मार्ग स्वर्ण औजारको प्रयोग हो, निर्वाणको मार्ग हो । कारणलाई जान्ने, प्रभावलाई जान्ने, आफैलाई जान्ने, कति परिमाणमा चाहिन्छ भनेर जान्ने, असल संगतलाई पहिचान गर्ने, मूर्खको संगतको त्याग गर्ने र मानिसहरूलाई चिन्ने – यी सात सम्यक गुणहरू यसै मध्यम मार्गमार्फत प्राप्त गर्न सकिन्छ । प्रश्नको उत्तर दिने यो एउटा तरिका भयो ।

हामीले यस प्रश्नलाई यसरी पनि उत्तर दिन सक्दछौं कि – उहाँले स्वावलम्बी बन्न सिकाउनुभयो । तपाईंलाई स्वावलम्बन भनेको के हो राम्ररी थाहा छ होला । संक्षेपमा, यसको अर्थ हुन्छ – भाग्यमा भर पर्नु हुँदैन, कुनै अदृष्ट देवदेवीमा भर पर्नु हुँदैन । संयोगमा पनि भर पर्नु हुँदैन । हामी आफूमै भर पर्नुपर्छ । आफ्नो सहायता आफैले जुटाउनुपर्दछ । बुद्धको वचन ‘अत्ता हि अत्तनो नाथो’लाई अधि सार्न सक्दछौं । ईश्वरवादी धर्मानुसार पनि न्युन्यम जभउक तजयकभ धजय जभउ तजभकभखिभकू भनिएको छ । अन्य धर्महरूमा पनि स्वावलम्बनबारे धेरथोर मात्रामा बताइएको छ नै । तर बुद्ध-शिक्षामा स्वावलम्बनको विशेष स्थान छ । जब कोही दुःख कष्ट वा धरापमा परेर दुःखीत हुन्छ र भ्रान्तिमा पर्दछ, उसले स्वावलम्बनको आश्रय लिनु नै पर्दछ । बुद्ध भन्नुहुन्छ – “बुद्धहरूले बाटो मात्र देखाउन सक्दछ, प्रयत्न र अभ्यास त व्यक्ति स्वयंले नै गर्नुपर्दछ ।” सोभै भन्ने हो भने बुद्ध-धर्मले स्वावलम्बनकै शिक्षा दिइराखेको हुन्छ । यसकुरालाई बुझ्नुपर्दछ ।

अर्को किसिमले यस प्रश्नको उत्तर दिने हो भने यसरी पनि भन्न सकिन्छ – बुद्धले भन्नुभएको छ – “सवैकुरा हेतु र प्रत्ययले निर्मित छ । हेतु प्रत्ययकै कारणले घटनाहरू प्रकृतिको नियमानुसार घटित हुन्छन् ।” यस प्रकारको उत्तरलाई सारिपुत्र प्रवर्जित हुनुअघि एउटा भिक्षुलाई सोध्दा उत्तर

दिनुभएको कुरासँग मिलाएर हेर्न सकिन्छ । त्यस भिक्षुले भनेका थिए – “बुद्धले सबै कुराहरू हेतु (कारण)द्वारा प्रभावित भएर उत्पन्न हुन्छन् । त्यस वस्तुको कारणलाई जान्नुपर्दछ र त्यस कारणको निवारणलाई पनि जान्नुपर्दछ, भन्नुहुन्छ ।” धर्मको यो सिद्धान्त स्वभावैले वैज्ञानिक छ र बुद्ध-धर्मको सिद्धान्त पनि विज्ञानको सिद्धान्तसँग मेल खान्छ । बुद्धले कुनै खास व्यक्ति विशेष र वस्तुको सन्दर्भलाई मात्र गाँसेर नियम बनाउनुभएको होइन । बुद्ध-धर्म हेतुवादको धर्म हो ।

यस प्रश्नलाई अभै अर्को किसिमले उत्तर दिनुपर्दा यसो भनेर पनि उत्तर दिन सकिन्छ । अभ्यासगतरूपमा बुद्धले सिकाउनुभएको छ – “पापकर्म छोड, पुण्यकर्म गर अनि चित्तलाई निर्मल पार ।” यी तीनलाई ‘ओवाद पाटिमोक्ख’ भनिएको छ । यो सबै उपदेशहरूको सार हो । पापकर्म छोड र पुण्यकर्म गर भन्ने कुराको व्याख्या सायद गरिहनुपर्दैन । चित्तलाई निर्मल गर्नुको अर्थ थाहा लाग्नुपर्दछ । चित्तको निर्मल गर्नुपर्ने कुराको अर्थ यस्तो हो – यदि कसैले आसक्तिलाई च्यापेमा चाहे त्यो आसक्ति असल कुराको होस् वा खराब कुराको, मनमा ल्केशको सम्बर्द्धन हुनजान्छ । जस्तै कि असल कुरा प्राप्त नहुने भय, आफूसित भएको असल कुरा गुम्ने भय, यसप्रतिको चिन्ता, यो मेरो हो भनी टाँसरहने स्वभाव इत्यादि सबै दुःख सम्बर्द्धन हुने कारक तत्व हुन् । हामीले खराब कुरालाई त्याग्न सफल भइहाले पनि वा असल कुरा गर्न भ्याइहाले पनि हामीमा यी असल र खराबबाट आफ्नो मनलाई कसरी मुक्त पार्न सकिन्छ, भन्ने कुराको हामीमा जानकारी हुनु नै पर्दछ । कुनै कुरालाई पनि ‘म’ वा ‘मेरो’ भनी बलियोसित समातिराख्न हुँदैन । यसले दुःख मात्रै दिन्छ । दुःखको भारी मात्रै बोकाउँछ । अर्को अर्थमा आसक्तिले अर्थात् कुनै कुरालाई शिरमा चढाई भौँतारनाले दुःखको मात्र सम्बर्द्धन हुन्छ । अति अमूल्य रत्नको भारीलाई पनि काँधमा वा पिठ्युँमा बोकिहिडनाले ढुँगाको भारी जत्तिकै वजन उठाउनु परेको अनुभव गराइहाल्दछ । अतः ढुँगाको होस् वा हीरामोतीको भारी भारी नै हो । त्यसलाई बोकी नहिँड्नु नै बेस हुन्छ । तिनलाई एकातिर पन्छाउनु नै श्रेयस्कर छ । टाउकोमा त्यस भार नभएकै राम्रो ! यहाँ टाउकोमाको अर्थ मनमा हो । त्यसै

मनलाई भारमुक्त गर्नु वा निर्मल गर्नु भनेको माथि भनिएको तीन उपदेशमध्ये तेस्रो हो । पहिलो कुरा पापकर्म नगर्नु, दोस्रो कुरा पुण्यकर्म गर्नु र तेस्रो कुरा मनलाई निर्मल गर्नु हो । यही कुरा बुद्धले सिकाउनुभयो ।

अब अर्को एउटा बुद्धले बताउनुभएको स्मरणीय कुरो हो “सबै संस्कृत वस्तुहरू र जीवहरू निरन्तररूपमा बन्दै विग्रदै गइरहेका छन् । अर्थात् सबै सबै नै अनित्य छन् । अतः हामी सबैले अप्रमादी भई सजगता अपनाउनुपर्दछ ।” सबै कुरा अनित्य भएको हुनाले र प्रतिक्षण उही अवस्थामा रहिनरहने भएकाले ती वस्तुप्रति आसक्ति जगाउनु ठीक हुँदैन । तिनीहरूसँगको खेलवाद ठीक छैन । तिनीहरूले सर्पलेभैँ डस्नेछन् । गालामा थप्पड हान्नेछन् । तिनीहरूले हामीलाई बेरी फुक्नै नसक्ने गरी कस्दैलैजान्नेछन् । तिनीहरूले हामीलाई रूवाउनेछन् र सायद हामीलाई आत्महत्या गर्न समेत लगाउनेछन् । खबरदार ! यस कुरालाई पनि हृदयंगम गर्नुपर्दछ ।

अब एउटै प्रश्नको विभिन्न प्रकारले दिइएका उत्तरहरूलाई एकै स्थानमा राखेर हेरौं । यदि बुद्धले के सिकाए भनेर सोधेर यसरी उत्तर दिइनुपर्दछ – उहाँले मध्यम मार्गमा हिंड्न भन्नुभयो । उहाँले स्वावलम्बन अपनाउन भन्नुभयो । उहाँले हेतु र हेतुफललाई बुझ्न भन्नुभयो जसबाट उपयुक्त फल प्राप्त गर्न उपयुक्त कारणको जगेर्ना गर्नुपर्दछ भनेर सिकाउनुभयो । उहाँले व्यावहारिक अभ्यासगत कुरा पनि सिकाउनुभयो कि हामीले पापकर्मलाई हटाउनुपर्दछ, पुण्यकर्म संचय गर्नुपर्दछ र चित्तलाई निर्मल गर्नुपर्दछ । अनि उहाँले हामीलाई बुझाउनुभयो कि सबै संस्कृत वस्तुहरू अनित्य हुन्, ती प्रतिक्षण बदलिरहन्छन् । हामी सदैव जागरूक र अप्रमादी हुनुपर्दछ । यिनै गुणहरूले हामी सुसज्जित रहनुपर्दछ ।

अतः एक प्रश्नको उत्तर पनि यसरी विभिन्न तरिका अपनाएर दिन सकिन्छ । त्यसैले बुद्धले के सिकाए भनी प्रश्न गरेमा यी तरिकाहरूमध्ये कुनै एउटालाई प्रयोगमा ल्याउनुहोला ।

३) अब मानौं, तपाईंले एउटा विदेशी भेट्नु भयो । उसले तपाईंलाई सोध्छ – “संक्षेपमा भन्नुहोस्, बुद्ध-धर्मको आधारभूत सन्देश के हो ?”

यस प्रश्नलाई छोटो वाक्यमा उत्तर दिन सकिन्छ ।

बुद्धकै एउटा उक्तिलाई अघि सारेर भन्न सकिन्छ ‘कुनैलाई पनि आसक्त भएर समाइराख्न हुँदैन ।’

आसक्त हुनुहुँदैन भन्ने यो उपदेश उहाँ भगवान बुद्धकै मुखारविन्दबाट निस्सृत वाक्य हो । हामीले त्रिपिटक पल्टाएर यसको उत्तर खोजिरहन र समय बर्बाद गर्न पर्दैन । यही छोटो वाक्य नै त्यस प्रश्नको पर्याप्त उत्तर हुनेछ । सबै उपदेशहरूमा, सबै बुद्ध-शिक्षाको सारांशको रूपमा, चौरासी हजार धर्मस्कन्धहरूमा यही एक वाक्यले प्रतिनिधित्व गरिरहेको छ । त्यो वाक्य हो – “कुनैप्रति पनि आसक्त हुनुहुँदैन ।” यस वाक्यले हामीलाई बताउँछ कि वस्तु वा व्यक्तिमा आसक्त हुनु नै दुःख हो । जब हामीमा यस कुराको ज्ञान हुन्छ, हामीले बुद्ध वचन वा चौरासी हजार धर्मस्कन्ध सबैलाई नै जानेका हुन्छौं । अनि यसलाई अभ्यासमा ल्याइनु नै धर्ममा पूर्णरूपमा अभ्यस्त हुनु हो ।

शीलमा अभ्यस्त हुन नसक्नुको प्रमुख कारण नै वस्तुप्रति आसक्त हुनु नै हो । यदि व्यक्तिले आसक्ति त्याग्न सकेको भए ऊ राग र द्वेषबाट विरत हुनसक्थ्यो । ऊ शीलको पालनमा चुक्दैनथ्यो । व्यक्तिले चित्त एकाग्र गर्न नसक्नु र मन विचलित हुनुको कारण नै उसले वस्तुप्रतिको आसक्तिलाई च्यापिरहेकोले नै हो । विपश्यना ज्ञान नहुनुको कारण पनि यही हो । जब अनासक्तिको परीक्षामा ऊ सफल हुन्छ, लगत्तै उसले आर्यमार्गको पूर्णरूपले अवलम्बन गर्दछ र आर्यफलमा प्रतिष्ठित भई अन्ततोगत्वा निर्वाणको पनि हकदार हुन्छ ।

बुद्ध कुनै कुरामा पनि आसक्त हुनुहुन्नथ्यो । धर्मले अनासक्तिको अभ्यास गर्न सिकाउँछ अनि अनासक्तिको फलमा प्रतिष्ठित गर्दछ । संघ ती व्यक्तिहरूको समूह हो । त्यो समूहमा कोही अनासक्तिको अभ्यास गरिरहेका छन्, कोही यस दिशामा अगाडि बढिरहेका छन् र कोही गन्तव्यलाई प्राप्त गरिसकेका पनि छन् । यस्ता व्यक्तिहरूको समुच्चयको नाम हो – संघ ।

जब बुद्धलाई सम्पूर्ण शिक्षालाई एउटै वाक्यमा सीमित गर्न सकिन्छ कि भनी सोध्दा, उहाँले सकिन्छ भन्नुहुन्छ – “जुनसुकै वस्तुमा होस् आसक्त हुनुहुँदैन ।”

सील कुसल

पालयति काय वचीकम्मानिसम्मादहतीति सीलं अर्थात् काय वचीकम्मलाई राम्ररी सन्धारण एवं प्रतिष्ठापन गर्नु सील हो । काय र वाक अकुसलकम्मबाट संयमित गर्नुलाई सील भनिन्छ । अर्थात् प्राणीहिंसा, चोरी, काममिथ्याचार आदि तीन काय अकुसलकम्म र भूठो बोल्नु, चुक्लिवचन बोल्नु, कटुवचन बोल्नु, अनर्थकवचन बोल्नु चार वची अकुसलकम्मलाई त्याग्नु सत्आचार वा सील हो ।

काय वाक अकुसलकम्मबाट बचाएर मनमा शीतलता प्रदान गर्ने अर्थमा सीलनबाट सील भनिन्छ । अकुसलकम्म आदि बचाएर स्थिर बनाउने अर्थमा पनि अर्थात् आधारको अर्थमा पनि सील भनिन्छ । यसको काम नै अकुसल वा दुःसील हुनुबाट बचाउनु हो र निर्दोष बनाइराख्नु हो । परिसुद्धता हुनु सीलको पहिचान हो । हिरी ओतप्प गुणको कारणले सील उत्पन्न हुने हुन्छ ।

सर्पदासको कथा

एकपल्ट एक भिक्षुलाई जतिसुकै ध्यानाभ्यास गरे तापनि ध्यान लाभ नहुँदा 'बांचेर काम छैन' भनी आत्महत्या गर्ने उद्देश्यले एक सर्प बस्ने दुलोमा हात पसायो । सर्प भने डराएर भन्भन् भित्र पस्दथ्यो । यसरी 'किन सर्पले मानिस देखि डराएको ? भन्दा पूर्वजन्ममा भिक्षु मालिक र सर्प दास थियो । मालिकसँग सदा डराउने संखारले अहिले सर्प हुँदा पनि पूर्वसंखारको कारणले डराएर बस्यो । त्यसैले त्यस घटनापछि त्यस भिक्षुलाई सर्पदास भिक्षु भनेर सबैले चिन्न थाले ।

सर्पले आफूलाई नटोकेपछि भिक्षु फर्किएर आयो । एकदिन मौका पारेर हातमा केश काट्ने छुरा लिएर घाँटीमा छुरा राखेर रेटेर मर्नु तयार भयो । मर्नुभन्दा अगाडि 'मैले केही गल्ती गरेको वा सील बिगारेको छ कि छैन ?' भनी विचार गरिहेर्दा सील शुद्ध देख्यो । सील शुद्ध देख्दा मनमा आनन्द पीति उत्पन्न भयो । त्यसको आधारमा समाधि उत्पन्न भयो । चित्त एकाग्रता भयो । त्यसको लगत्तै विपस्सना जाण जागेर अरहन्त पनि भयो ।

यसप्रकार सीलले शीतलता प्रदान गर्दछ ।

सीलको गुण

१) सीलवान् प्रमादी जीवन नबिताउने हुनाले सम्पत्तिको दुरुपयोग गर्दैन र धनसम्पत्ति रक्षा तथा संग्रह गर्नसक्छ ।

२) फूलको सुगन्ध हावा विपरित फैलिन सक्दैन तर सीलवानको सीलसुगन्ध (ख्याति) चारै दिशातिर फैलिन्छ ।

३) सीलवानले कुनै गल्ती नगर्ने भएकोले 'कसैले केही भन्ला कि ?' भनी डराउनुपर्दैन । जुनसुकै सभामा निडर भएर जानसक्छ ।

४) मृत्युपछि सीलवान सुगति प्राप्त गर्दछ ।

त्यसैले सील याव जरा साधु भनिएअनुसार वृद्धावस्थासम्म सुखी राख्ने कम्म नै सील हो । यसले मृत्युकालसम्ममा पनि कुनै पश्चाताप गराउन दिदैन । यति मात्र होइन समाजमा पटिपन्न हुन चाहने, सबैबाट सम्मान प्राप्त गर्न चाहनेलाई सीलकै सहयोग लिनुपर्छ ।

सीलको गुणको प्रशंसा यसप्रकार पनि गरिएको छ । जस्तै-

सासने कुलपुत्तानं पतिट्ठा नत्थि यं विना ।

आनिसंस परिच्छेद तस्स सीलस्स को वदे ?

शासनमा कुलपुत्रहरूको प्रतिष्ठा हुँदैन जसविना ।

त्यस आनिसंस विस्तारलाई कसले बताउनसक्छ ?

न गंगा यमुना चापि सरभू वा सरस्वती ।

निन्गा वा चिरवती मही वा पि महानदी ।

सक्कुणन्ति विसोधेतुं तं मलं इध पाणिनं ।

विसोधयति सत्तानं यं वं सीलजलं मलं ॥

गंगा जमुना वा सरभू वा सरस्वती,

नदी राप्ती, नारायणी वा महाकालीले

सक्दैन धुन जुन मललाई यहाँ प्राणीका ।

धुन्छ मैललाई सत्वका यो जुन सीलरूपी जलले ॥

न तं सजलदा वाता न चापि हरिचन्दनं ।

नेव हारा न समणयो न चन्द्रकिरणडकुरा ॥

न पानी भरिएको हावा न त हरिचन्दनले,

न मोतीहार न मणि न चन्द्र किरणले ।

समयन्तीध सत्तानं परिलाहं सुरक्खितं ।

यं समेति इदं अरिये सीलं अच्चन्तसीतलं ॥

शमन गर्नसक्ख सत्वको परिडाह सुरक्षा ।

जुन शमन शीतल पाछं सुरक्षित आर्य सीलले ॥

सीलगन्धोसमो गन्धो कुतो नाम भविस्सति ।

यो समं अनुवाते च पटिपाते च वायति ॥

सील गन्धसमान गन्ध कहाँ हुनसक्ख ?

जो अनुवात र प्रतिवात दुवैतिर बहन्छ ॥

सगगारोहण सोपानं अञ्जं सीलसमं कुतो ।

द्वार वा पन निब्बान नगरस्स पवेसनं ॥

स्वर्गारोहणको सीडीं सीलसमान अर्को कहाँ ?

निब्बान नगर प्रदेशद्वार पाइन्छ कहाँ ?

सोभन्तेव न राजानो मुत्तामणि विभूसिता ।

यथा सोभनीत यतिनो सील भूसनभूसिता ॥

शोभित हुँदैँन राजा जति मोती मणिले ।

जति शोभित हुन्छ भिक्षु सील आभूषणले ॥

अत्तानुवादादिभयं विद्धंसयति सब्बसो ।

जनेति क्खिन्ति हासञ्च सीले सीलवतं सदा ॥

आत्मनिन्दा आत्मभयलाई सर्वदा विध्वंस गर्छ ।

पाउँछ कीर्ति हर्ष सीलमा सीलवान सदा ॥

गुणानं मूल भूतस्स दोसानं बल धातिनो ।

इति सीलस्स विञ्जेय्य आनिसंस कथा मुखन्ति ॥

गुणको विरोधी राग आदिको दोष बलघातक ।

सीलको आनिशंसलाई जान्नुपर्छ यसप्रकार ॥

सीलवीमंस जातक

वाराणसीको बोधिसत्व राजपुरोहितमा विचार उत्पन्न भयो- 'मलाई गरिएको सम्मान जातिको कारणले हो कि ? गोत्र, कुल, प्रदेश, शिल्पसम्पदा वा सीलसम्पदाको कारणले हो ?'

यस कुराको परीक्षण गर्नलाई पुरोहित दरवारदेखि घर फर्किँदा बाटोमा परेको सराफी पसलमा गएर एक असर्फी चुपचाप लियो । सराफीले देखे तापनि पुरोहितप्रतिको श्रद्धाले गर्दा सराफीले केही पनि भनेन । फेरि भोलिपल्ट पनि

त्यसरी नै एउटा असर्फी लियो । पसलेले फेरि पनि केही नबोली सह्यो । तर तेश्रो दिन पनि लिँदा सराफीलाई रिस उठ्यो । उनलाई राजपुरोहित भनेर त्यसै छाडी दिएन । पत्रेर लगेर राजाकहाँ लग्यो ।

आफ्नो पुरोहित पत्रेर उभ्याउन ल्याउँदा राजा आश्चर्यचकित भयो । पछि राजाले-किन त्यसरी असर्फी लिएको भनी सोध्दा पुरोहितले आफ्नो मनको सारा कुरा बतायो । तब उनले सील नै संसारमा श्रेष्ठ हो भन्ने कुरा स्वीकार गर्‍यो । त्यसैले 'सील नै श्रेष्ठ भएपछि किन सीलाचरणमा कोशिस नगर्ने ? किन पुरोहित काम नछाड्ने ?' भनी विचार गरेर ऋषि प्रव्रज्या धारण गर्‍यो ।

सीलको प्रकार

१) चेतनासील- अकुसलकम्म त्याग्ने चेतनालाई चेतना सील ।

२) चेतसिकसील- टाढिएर बस्नेलाई चेतसिक सील भनिन्छ ।

३) संवरसील-

क) विभिन्न विनय पालन गर्नु प्रतिमोक्ष संवर ।

ख) चक्खु आदि इन्द्रियको रक्षा गर्नु इन्द्रिय संवर ।

ग) पञ्चाङ्गारा चित्त वशमा राख्नु जाण संवर ।

घ) ठण्डी आदि सहनु क्षान्ति संवर ।

ङ) उत्पन्न अकुसल चित्तलाई प्रयत्नद्वारा वशमा राख्नु वीरिय संवर भनिन्छ ।

४) अनुलंघनसील- ग्रहण गरिएको सीललाई रक्षा गर्नु नै अनुलंघन सील हो ।

वारित्र चारित्र सील

काय वाक दुश्चरित्रलाई त्याग्नु, टाढा रहनु, जुन छ त्यसलाई वारित्रसील भनिन्छ । काय वाकबाट सुचरित्र कम्म गरेर आचरण गर्नुपर्ने सीललाई चारित्र सील भनिन्छ ।

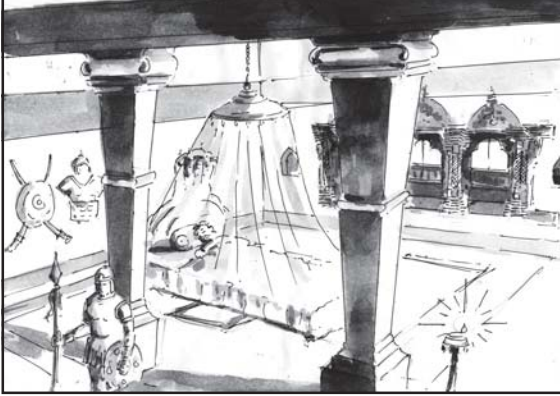
जूटी सच्याईएको : गत अंकमा यस आनन्दभूमिका सल्लाहकार भिक्षु मैत्री महास्थविरको नाम छुट्टिन गएकोमा यस अंकदेखि सच्याईएको छ । - सम्पादक

अंगुलिमाल

- चित्र : भिक्षु उत्तम

- कथा : भिक्षु जनक

धेरै पुरानो कुरो हो कोशल (आजकल उत्तर प्रदेशमा छ) मा राजा प्रसेनजितले राज्य गरिराखेको थियो । श्रावस्ती त्यस राज्यको राजधानी थियो । एक रात उनी सुतिराखेका थिए...

कोठामा बिजुली चम्के भै आवाज आउन थाल्यो । उनी हतारेर उठे ।

को, के भयो ? हतियारहरू के भएका हुन् ? यो किन चम्किरहेको छ ।

विस्तारै पहिलाजस्तो थियो त्यस्तै अँध्यारो भयो ।

यो मेरो नराम्रो सपना हो कि मेरो भ्रम हो ! या साँच्चै हतियारबाट प्रकाश चम्केको हो ?

तर भोलिपल्ट उनको शंकाको निवारण भयो ।

मध्य रातमा शस्त्रागारमा र कोशल राज्यको सबै घरमा क्षणभरको लागि सबै हतियारबाट चम्किरहे ।

महाराज, राति बडो अचम्म भयो !

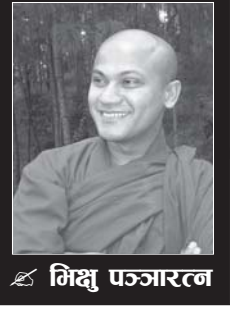
त्यही समय राजपुरोहित, गर्गको घरमा

कस्तो सुन्दर शिशुको जन्म लियो, हेर्नुस् त

ठीक छ, तर मलाई चिन्ता भयो कि यसको जन्मको समयमा पहरेदारहरूको हतियारबाट प्रकाश किन निस्क्यो ।

विरागिक दर्शन व सौन्दर्यात्मक आश्वादन-3

भिक्षु पञ्जारत्न

भिक्षु जीवन, प्राकृतिक वातावरण व विमुक्ति साधन अर्थात् निर्वाण धैगु थ्व स्वंगू प्रकारया अंग विचय् यक्व परस्परता खनेदु । भिक्षु जीवने मुख्य उद्देश्य हे दुःख मुक्त जुया निर्वाण प्राप्त याना कायेगु खः । निर्वाण प्राप्तिया लागि छगू हे जक मार्ग ध्यानभावना खः । ध्यानभावना अभ्यास यायेगु मनुष्य बास दुगु थासय् च्वना यायेगु सिया मनुष्य बासं तापाना वन जङ्गले वना सिमा क्वे च्वना, शून्यागार इत्यादि थासे च्वना यायेमा धका भगवान् बुद्धं आज्ञा दयेका बिज्याःगु दु ।^१ थ्व हे छगू जक भिक्षुपिनिगु निर्वाण प्राप्तिया लंपु खः । थथे स्वयावनेबले भिक्षु जीवन प्राकृतिक वातावरण व निर्वाण थ्व स्वंगू बिचय् अन्तरसम्बन्ध दु धैगु स्पष्ट जू । निर्वाण प्राप्तिया लागि ध्यानअभ्यासे संलग्न जुयाच्चंम्ह भिक्षु साधारण मनुपिसं खंके मफुगु वातावरणीय सौन्दर्य खनी ।

बुद्ध नं छम्ह प्राकृतिक वातावरणप्रेमी सौन्दर्यवादी ब्यक्ति खः । सिद्धार्थया जीवनीनिसे कया बुद्धया महापरिनिर्वाण अवस्थातक स्वयावनेबले नं सिद्धार्थया जन्म, बुद्धत्व लाभ, प्रथम धर्मदेशना, महापरिनिर्वाण आदि मुख्य घटना घटे जूगु हे प्राकृतिक वातावरणया आश्रितय् खः । बुद्धया जीवन आपा धैथे बिते जूगु नं बृक्ष लता, खुसी, पुखू, फरना आदि सौन्दर्यात्मक वातावरणया क्वसं खः । सौन्दर्यात्मक वातावरणया आश्रय च्वना थःम्हं प्राप्त याना कनागु गुगु अध्यात्मिक सुन्दरता खः मनोबल खः थः शिष्य श्रावकपिन्त नं प्राप्त याना कायेया लागि जंगले बुद्धं आज्ञा दयेका बिज्याई । छगू इलय् आनन्द, रेवत, अनुस्द्ध, महाकाश्यप, महामौद्गल्यायन आदि भिक्षुपि गोसिंग साल वने च्वना आकासे निर्मल चन्द्रमा दुगु न्यंकनं स्वां ह्वयाच्चंगु प्यखेनं हवाला हवाला दिव्य सुगन्ध बास वयाच्चंगु थ्व जङ्गल गजाःम्ह भिक्षुपाखें शोभायमान जुई धैगु विषयले कया छलफल जुयाच्चंम्हले भगवान् बुद्धं थथे देशना याना बिज्यात -

“..... न तवाहं पल्लङ्कं भिन्दिस्सामि याव मे नानुपादाय आसवेहि चित्तं विमुच्चस्सतीति एव रूपेण खो सारिपुत्त, भिक्खुना गासिंगसालवनं सोभेय्याति ।”^२

अर्थात् स्मृति तथा गुबले तक उपादानरहित आश्रय चित्त मुक्त जुइमखुनि उबले तक जि थ्व ध्यानं दनेमखु धका

प्रतिज्ञा याईपि भिक्षुपिनिगुपाखें हे गोसिंग सालवन शोभायमान जुइ धका भगवान् बुद्धं कना बिज्यात । थ्व उपदेशयात स्वयावनेबले जंगलआश्रित प्राकृतिक सौन्दर्यप्रति

गथे पृथक्जन मन आकर्षित जुया कामाशक्ति उद्दिपन जुइगु खः अथे हे सुन्दरतायाप्रति भुले जुइगु भगवान् बुद्धया शिक्षा मखु, बाहिर सौन्दर्ययात स्व स्वं थःगु मने दुगु क्लेश मलयात थुइका बाह्य वातावरणय् दुगु सौन्दर्य थःगु मनय् दय्केगु बौद्ध शिक्षा खः । उकें भिक्षु जीवने परम उद्देश्य निर्वाण प्राप्तिया लागि वातावरणीय सौन्दर्य छगू मुख्य पूर्वाधारक खः धायेगुली छु दुविधा मदु । अभिनिष्कणपश्चात् दुःखं मुक्तगु अध्यात्मिक सुन्दरता धैगु परमसत्यया अनुसन्धानकर्ता सिद्धार्थ कुमारया लागि अनुसन्धानागार थ्व हे सौन्दर्यात्मक वातावरण आश्रित वनजंगल खः । थ्व हे वातावरणय् दुने वसापोलं अनन्त दुःख सिया बिज्यात थ्व हे वातावरणय् दुने हे वासपोलं अनन्त मानसिक सन्तुष्टी प्राप्त याना कया बिज्यात । वातावरणया सुन्दरतायात जि बुद्ध मजुइकं थ्व आसनं दनेमखु धका वातावरणयात हे चुनौतीपूर्ण वाचा बिया अन्तय् बुद्धत्व लाभ याना कयाबिज्यात । थ्व सौन्दर्यवादी सकसिया लागि छगू तधंगु नालाकाये बहःगु आदर्श खः ।

बुद्धधर्म सकल सत्त्व प्राणीयाप्रति जक मखु सकल विश्व धर्मताप्रति नं सहिष्णुता गुणं युक्तगु धर्म खः । सकसियाप्रति मैत्रीभाव अर्थात् मित्रता दयेका च्वनेगु हे बौद्ध शिक्षा खः । मित्रताया वास्तविक अर्थ हे परस्पर ग्वहालि दयेका च्वनेगु खः । थथे हे परस्पर मित्रता मदुगु कारणं प्रकृति मनुतेत चुनौतीपूर्ण लिच्चः बियाच्चंगु खनेदु । प्राकृतिक वातावरणया सौन्दर्ययात विनाश याना त्याकेत कुतः यानाच्चंम्ह मनुतय्सं उकिया परिणामस्वरूप भूकम्प, ज्वालामुखी, सुनामि आदि दण्ड भोगेयायेमाःगु इतिहासे उल्लेख दु । तर भगवान् बुद्ध छम्ह थुजाःम्ह व्यक्ति खः कि न प्रकृति वसपोलयागु मनयात विचलित याये फत । वातावरणयाप्रति सहिष्णुता गुणंयुक्त जूगु कारणं न वसपोलयागु मनय् भय त्रास शंका हे दु । देवतापि तकनं भयमित जुया च्वनीगु जंगले वसपोल निर्भयपूर्वक विचरण याना बिज्यात । संयुक्तनिकाये सनमान सूत्रे उल्लेख

जुयाच्वंगु कथं छन्दु छम्ह देवपुत्र वया थथे धाल -

ठिते मज्झिम्हके काले - सन्नीसीवेसु पक्खिसु सणतेवं
ब्रह्मरञ्जं - तं भयं परभाति मं ति ॥ ३

अर्थात् मध्यान्ह ई जुइबले भंग पंछि सुंक च्वनाच्वनी
बले (हाःसः मदैबले) सारा जंगल भिम्भांमिभां दं । उकिं
जितः तसकं ग्याः धका धाःबले भगवान् बुद्धं थथे लिसः बिया
बिज्यात -

ठिते मज्झिम्हके काले - सन्नीसीवेसु पक्खिसु
सणतेवं ब्रह्मरञ्जं - सा रति परिभाति मं ति ॥ ४

अर्थात् मध्यान्ह ई जुइबले भंग पंछि सुंक च्वनाच्वनी
बले सारा जंगल भिम्भां मिभां दं । उकिं जितः तसकं हे
न्त्याइपुसे च्वं धका लिसः बिया बिज्यात । छम्ह लौकिक गुण
युक्तम्ह देवपुत्र तक नं च्वने ग्याःगु सुनसानगु जंगले लोकोत्तर
गुणयुक्तम्ह भगवान् बुद्ध गुलि निर्भय जुया विचरण याना
बिज्यात । गथे नकःमि ह्वानाह्वानां च्याकातःगु नयात थःगु
शिल्पीय साधनं ज्वनी तर पुइमखु । तर उकियात ज्वनीगु
उपाय मसःम्हं ज्वन धाःसा स्याताक पुई । अथे नतुं हे
वातावरणया वास्तविक सौन्दर्ययात बाँलाक खंके मफत धाःसा
वहे दुःखया कारण जुई । पृथग्जनपि वातावरणया वास्तविक
सौन्दर्यता खनाः भयभीत जुयाच्वंसा आर्यपुद्गलपिनिगु लागी
वहे परम सुन्दर जुयाच्वनी । मज्झिमनिकायय् भयभेरव सूत्र
नं प्राकृतिक वातावरणया सुन्दरतायात गथे अनुभूति याना
कायेमा छु यात धाःसा व वास्तविक सुन्दरतायात खंके फई
धैगु विषयय् भगवान् बुद्धं याना बिज्यागु अनुसन्धान खः । थुगु
सूत्रे उल्लेख जुयाच्वंगुकथं गुम्ह व्यक्तियागु कायिक, मानसिक
व वाचिक अशुद्ध जुयाच्वनी उम्ह व्यक्तियात वातावरणया
सौन्दर्यं नं भयत्रासया लागी कारणं जुयाच्वनी । क्लेशं मुक्तम्ह
कायिक, वाचिक व मानसिकरूपं परिशुद्धम्ह व्यक्तियात
वातावरणया वास्तविक सुन्दरतायात अनुभूति याना कायेफइ
धैगु हे भगवान् बुद्धयागु उपदेश खः । भगवान् बुद्धं भयभेरव
सूत्रे थःगु अनुभूति थथे व्यक्त याना बिज्यात-गुखुनु चतुर्दशी,
पूर्णिमा व अष्टमीया रात खः, उबले भययुक्तगु आराम, चैत्य,
वन आदि थासे भययात खंके धकाः याकःचा विहार याना ।
उगु इलय् जिथाय् मृगत (पशुत) म्हय्खा आदि पंछित नइगु,
सिं कुतुका हइगु जुयाच्वन । सिमाहः स्याल्ल स्याल्लं सना
च्वनीगु जुयाच्वन । उबले जि फेतुना च्वनासा फेतुनाहे व
भययात मदय्का छोया, उबले जि चंक्रमण याना च्वनासा
चंक्रमण याना हे च्वं च्वं हे व भययात चायेका मदयेका
छोया । उलि जक मखु हानं भगवान् बुद्धं थथे नं धया

बिज्यात- थथे भय वइबले जिगु मन कमजोरी मजू भन्
क्वातुसे च्वं स्मृति नं दु, काय चिन्तनं शान्त जू, एकाग्र जू
उलिजक मखु अनेकविधि कामविषयपाखे तापाना प्रथम, द्वितीय,
तृतीय व चतुर्थ आदि ध्यान नं प्राप्त याना कया । (आपा
विस्तरया लागी भयभेरव सूत्र स्वयादिसँ) ५ थथे स्वयावनेबले
परिशुद्धगु काय चित्तद्वारा हे वातावरणया सौन्दर्यं अनुभूति
याना कायेमा धैगु स्पष्ट खनेदु । उलिजक मखु वातावरणया
वास्तविक सौन्दर्यतायात खंके फईगु हे एकाग्रगु मनद्वारा
खः । न्ह्याक्क हे बाँला भापिया च्वसां उकिं हे विचलितगु मने
भय उत्पन्न याई तर वहे सौन्दर्यं वातावरणं एकाग्र जूगु शोभा
बढे याई । अथे हे भगवान् बुद्धं प्रकृतिया नियमयात बाँलाक
म्हसीका सुन्दरगु वनजंगलय् च्वना ध्यान अभ्यास यायेया निति
आज्ञा दयेका बिज्याःगु । छगू इलय् भगवान् बुद्धं द्वेधा वितक्क
सूत्रे थथे देशना याना बिज्यात -

"एतानि भिक्खवे रुक्खमूलानि, एतानि सुञ्जागारानि,
भायथ भिक्खवे, मा पमादत्थ मा पच्छाविप्परिसारिनो अहुवत्थ,
अयं वो अम्हाकं अनुसासनी ऽति ॥ ६

अर्थात् भिक्षुपि थन वृक्षमूल दु, एकान्त थाय दु, ध्यानय्
लगे जू, भिक्षुपि, प्रमाद जुये मते, लिपा नुगः मछिंके माःपि
जुये मते । थ्व छिमिगु निति जिगु अनुशासन खः । भगवान्
बुद्धयागु थ्व उपदेशयात स्वयावनेबले स्वभाव सौन्दर्य युक्तगु
वन जंगलनापं भिक्षु जीवन गुलि स्वापू दु, उलिजक मखु
एकान्तगु वन जंगलय् च्वना ध्यान भावना अभ्यासद्वारा हे लिपा
पश्चाताप जुइ म्वाय्क मानसिक सन्तुष्टि लाभ याना काये फई
धैगु हे भगवान् बुद्धया उपदेश खः । तर पृथग्जन मन
एकान्तगु जंगलय् गुबले भयभित जुइ, गुबले कामाशक्ति
उद्विपन जुइ । कामाशक्तिया ल्यू ल्यू वनेबले काय, चित्त,
वचन अशुद्ध जुइ । थुकी याना हे पृथग्जनया मनय् भयभित
उत्पन्न जुइ । तर एकान्तगु सुन्दरगु वातावरण आश्रितगु
जंगलय् याकःचा विचरण याःसां काय, चित्त, वचन शुद्ध जूगु
कारणं अरहन्त निक्लेशीपिनिगु मने गुबले नं भय उत्पन्न
जुईमखु । वैरागिक मनं निर्भय जुया सौन्दर्ययात आश्वादन
याई ।

१) वज्राचार्य, दुण्डबहादुर, दीघनिकाय - नेपाली वीरपूर्ण पुस्तक संग्रहालय, गाबहाल,
ई.सं.२०००, पृ. ३५३

२) म.नि., वि.पि.वि., इगतपुरी, १९९५, पृ. २८३

३) वज्राचार्य, दुण्डबहादुर, सं.नि., वीरपूर्ण पुस्तक संग्रहालय गाबहाल, १९९९,पृ. १०

४) ऐजन

५) वज्राचार्य, दुण्डबहादुर, म.नि. वीरपूर्ण पुस्तक संग्रहालय, गाबहाल, १९९७,
पृ.१४-१८

६) म. नि., वि. वि. वि., इगतपुरी, १९९८, पृ. १६८

नीति निर्माण, कार्यान्वयन तथा बजेटको सही सदुपयोगको लागि बुद्धशिक्षा

शिशिल चित्रकार

देश समाजको विकासको लागि सही नीति, कार्यक्रम तथा सो को सही कार्यन्वयन हुन अति आवश्यक भएकोमा दुइ मत छैन । आज देश समाज र विश्वमा देखा परेको यावत समस्याको कारण भन्नु नै सही नीति कार्यक्रम र बजेटको सही प्रयोग नभएकोले होइन ? देशको नीति कार्यक्रमले सबै क्षेत्रका जनता, समुदाय वर्गलाई नसमेटी कुनै वर्ग विशेष, जाति विशेष वा कुनै भौगोलिक क्षेत्रमा मात्र समेतिएर बनाएको नीति कार्यक्रमबाट देश समाज र विश्वको सही विकास नहुनुमा के को आश्चर्य हुन्छ ? अर्को शब्दमा भन्ने हो भने मानवीय परिपक्वता, अपूर्ण दक्षता, क्षमता विना बनाउने नीति कार्यक्रमले देश विकास नहुनुको साटो विविध समस्या जन्माउनेमा के को आश्चर्य हुन्छ ।

आज देश समाज र विश्वको सही विकास गर्नको लागि सर्व प्रथम मानवीय क्षमता र दक्षतामा अभिवृद्धि गर्न आवश्यक छ । यो क्षमता दक्षता अभिवृद्धिको लागि नैतिकता, आध्यात्मिक गुणको नितान्त आवश्यक छ । यो गुण विना आज विश्वको कुनै देश समाजले समस्याबाट पार लगाउन नसकिने यथार्थ हो भने समस्या समाधानको नाममा भन् भन् अलमलिने सिवाय अरु केही नहुने देखिन्छ ।

आज हाम्रो देश नेपालकै कुरा गर्ने हो भने हरेक क्षेत्रमा समस्या नै समस्या छ । देशमा ऐन, नियम कानूनको पनि कमी देखिदैन । तर यसको सही कार्यन्वयन हुन नसकिरहेको वास्तविकता हो भने यसको कार्यन्वयको लागि चाहिने दक्ष जनशक्तिको अभाव, निर्णय गर्ने क्षमतावान व्यक्तिको सर्वथा अभाव र यस्तो वातावरणमा मलजल पाई हुर्किएको अराजकताको वर्तमान वास्तविकता हो वा होइन ?

आज देश संविधान निर्माणका क्रममा छ र संविधानले जे जस्तो राम्रो नीति लिएर पनि यदि त्यसको सही कार्यन्वयन भएन भने जनताले खोजे भैं नयाँ नेपाल निर्माण हुन कठिनाइ आउनु अस्वभाविक हुँदैन । हाल लागू भएको नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ भाग ४ राज्यको दायित्व, निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिहरूमा उल्लेख भएको धारा (३३) मा राज्यको दायित्व : राज्यको दायित्व देहायबमोजिम हुनेछ भनी लेखिएको छ ।

(क देखि ध मध्ये केही मात्र तल उल्लेख छ ।)

ख) देशमा अग्रगामी राजनैतिक आर्थिक र सामाजिक परिवर्तन सुनिश्चित गर्ने

ग) विश्वव्यापी रूपमा स्वीकृत

आधारभूत मानव अधिकार, बहुदलीय प्रतिस्पर्धात्मक लोकतान्त्रिक प्रणाली, जनतामा निहित सार्वभौमसत्ता र जनताको सर्वोच्चता, संवैधानिक सन्तुलन र नियन्त्रण, कानूनको शासन, सामाजिक न्याय र समानता, स्वतन्त्र न्यायपालिका, आवधिक निर्वाचन, नागरिक समाजको अनुगमन, पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता, जनताको सूचनाको अधिकार, राजनैतिक दलहरूका क्रियाकलापहरूमा पारदर्शिता र जवाफदेहिता, जनसहभागिता, निष्पक्ष, सक्षम तथा स्वच्छ प्रशासनतन्त्रका अवधारणाहरूको पूर्ण परिपालन गर्ने राजनैतिक प्रणाली अवलम्बन गरी भ्रष्टाचार र दण्डहीनताको अन्त्य गर्दै सुशासन कायम गर्ने ।

ङ) सामन्तवादका सबै रूपहरूको अन्त्य गर्ने आर्थिक सामाजिक रूपान्तरणको न्यूनतम साभ्ना कार्यक्रम तय गरी लागू गर्दै जाने ।

च) सरकारी लाभको पदमा रहेर भ्रष्टाचार गरी गैर कानूनी सम्पत्ति आर्जन गर्नेहरू उपर कडा कारबाही गरी दण्डित गर्ने नीति लिने ।

छ) सबै विभेदकारी कानूनको अन्त्य गर्ने ।

त्यसैगरी धारा (३४) राज्यका निर्देशक सिद्धान्तहरूअन्तर्गत उल्लेख भएका बुँदाहरू निम्न प्रकारका छन् ।

१) जनताको जीउ, धन, समानता र स्वतन्त्रताको संरक्षण गरी सामाजिक, आर्थिक एवं राजनैतिक क्षेत्रलगायत राष्ट्रिय जीवनका सबै क्षेत्रमा न्यायपूर्ण व्यवस्था कायम गरी खुला समाजमा आधारित लोककल्याणकारी व्यवस्थाको अभिवृद्धि गर्नु राज्यको प्रमुख उद्देश्य हो ।

५) सबै किसिमको आर्थिक एवं सामाजिक असमानता हटाई विभिन्न जात, जाति, धर्म, भाषा, वर्ण, समुदाय, र सम्प्रदायकाबीच सामन्जस्य स्थापना गरी न्याय र नैतिकतामा आधारित स्वस्थ सामाजिक जीवनको स्थापना र विकास गर्नु राज्यको सामाजिक उद्देश्य हुनेछ ।

धारा ३५ - राज्यका नीतिहरू :

- १) देशको सन्तुलित विकासका लागि आर्थिक लगानीको न्यायोचित वितरण गरी सबै क्षेत्रका जनताको शिक्षा, स्वास्थ्य, यातायात, आवास र रोजगारी जस्ता आधारभूत कुराहरूको विकास गरी जनसाधारणको जीवनस्तर वृद्धि गर्ने नीति राज्यले अवलम्बन गर्नेछ ।
- १३) बहुसंख्यक ग्रामीण जनताको हितलाई ध्यानमा राखी ग्रामीण विकासको गतिलाई तीव्रतर बनाउँदै लैजाने नीति राज्यले अवलम्बन गर्नेछ ।
- १८) मुलुकमा विद्यमान परम्परागत ज्ञान, सीप र अभ्यासको पहिचान र संरक्षण गर्दै त्यसलाई आधुनिकीकरण गर्ने नीति राज्यले अवलम्बन गर्नेछ ।
- २०) देशका विकासमा युवा जनशक्तिलाई परिचालन गर्न राज्यले विशेष नीति अवलम्बन गर्नेछ ।

तर धारा (३६)मा यसका व्यवस्था निम्नानुसार छ ।

अदालतमा प्रश्न उठाउन नसकिने : १) यस भागमा लेखिएका विषयहरू कार्यन्वयन भए वा नभएको सम्वन्धमा कुनै अदालतमा प्रश्न उठाउन सकिने छैन ।

- २) राज्यले यस भागमा उल्लिखित सिद्धान्त तथा नीतिको कार्यन्वयन गर्न आवश्यकताअनुसार स्रोत र साधन परिचालन गर्ने वा गराउनेछ ।

आज समाजको विभिन्न क्षेत्रमा समस्याहरू छन् र सो को निराकरण हेतु संविधान ऐन नियम पनि छन्, कयौं कार्यलयहरू यसैको लागि कार्यरत छन् तर पनि वाञ्छित प्रतिफल नआउनुमा केको भूमिका छ ? यहाँनिर राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र र अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगका केही नाराहरू पनि हेर्न सान्दर्भिक ठान्छु ।

राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्रका केही नाराहरू :

असल शासनमा हुन्छ मेल, भ्रष्टाचारले पुन्याउँछ जेल ।
हामी सबैको एउटै आवाज, भ्रष्टाचारीलाई गरौं सामाजिक बहिष्कार ।

भ्रष्टाचारको विरुद्धमा काम गर्न चेतनशील समाजको निर्माणमा जुटौं ।

सदाचारीको दिर्घायु, भ्रष्टाचारीको अल्पायु ।

कानूनी शासनको स्थापनाका लागि आफूबाट नै कानूनको पालना थालौं ।

एक्काइसौं शताब्दीको हाम्रो मूल नारा, भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा लाग्नुपर्छ सारा ।

सार्वजनिक पदमा रहेर उल्लेख्य र असल काम नगर्नु भनेका समाज र राष्ट्रका लागि सबैभन्दा ठूलो बोझ बन्नु सरह हो ।

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगका

केही नाराहरू :

सदाचारीलाई स्वागत, भ्रष्टाचारीलाई बहिष्कार ।
घूस लिनु र दिनु दुवै उतिकै दोषी हुन् ।

आज यी नाराहरू र अन्य नाराहरूले वास्तवमा देश समाजबाट भ्रष्टाचार वा अन्य विकृतिहरू निर्मुल पार्न सक्छ र ? जवसम्म व्यक्तिगत नैतिकता, क्षमता, दक्षता अभिवृद्धि हुँदैन तवसम्म वास्तवमा देश समाजको विकास असंभव नै हुन्छ । आज देशको नीति कार्यक्रम संचालनार्थ तयार हुने बजेटको सही सदुपयोग हुँदैन, भ्रष्टाचारको अन्त्य पनि असंभव नै हुने ठान्छु । देश, कार्यालयको बजेटको सदुपयोग नभइ दुरुपयोग हुनु, आवश्यक क्षेत्रको पहिचान नहुनु, कुनै क्षेत्र निकायमा बजेटको अभाव हुनु त कुनैमा रकमको खोलो बग्नु जस्ता विरोधाभाष कार्यक्रमबाट देशमा भ्रष्टाचार, बेरोजगारी बढाउनुमा भूमिका खेलेको मान्न सकिन्छ कि सकिँदैन ?

आज देश समाजको विकासको लागि सही नीति र कार्यक्रममात्र भएर नपुगी बजेटको सही सदुपयोग पनि आवश्यक भएकोमा शंका छैन । यस सन्दर्भमा धम्मपदका केही श्लोक राख्नु सान्दर्भिक ठान्छु ।

यथापि रुचिरं पुष्पं –वण्णवन्तं अगन्धकं ।

एवं सुभासिता– वाचा अफला होति अकुब्बतो ॥ (५१)

अर्थ: जसरी सुगन्ध नभएको फूल राम्रो भएपनि काम छैन, त्यसरी नै हीन कार्य कुरा पनि अर्थ छैन ।

यथापि रुचिरं पुष्पं –वण्णवन्तं सुगन्धकं ।

एवं सुभासिता– वाचा सफला होति सकुब्बतो ॥ (५२)

अर्थ :सुगन्ध पनि वर्ण पनि भएको फूल काम लागे भैं, बोलेको भैं काम गर्नेको वचन सुभाषित भइ काम लाग्छ ।

यथा पि पुष्पंरासिम्हा – कयिरा मालागुणे बहु ।

एवं जातेन मच्चेन – कतब्बं कुसलं बहु ॥

अर्थ : चतुर मालीले फूलको डुंग्रोमा राम्रो राम्रो फूल टिपेभैं, संसारमा जन्म भएका मनुष्यहरूले पनि पुण्य गर्नु पर्दछ ।

यी श्लोकहरूको मननबाट पनि भन्न सक्छौं देश समाज विकासको लागि सही नीति, कार्यक्रम चयन तथा बजेटको सही सदुपयोग (धर्म) को आवश्यक छ । यसको लागि देश समाजको जनशक्तिलाई नैतिक धार्मिकवान बनाउन बुद्धशिक्षा दिनु आजको आवश्यकता हो ।

सबैको कल्याण, मंगल, जय होस् ।

बौद्ध गतिविधि

चित्रकला प्रतियोगिता सम्पन्न

बैशाख २६ गते । २५५३ औं बुद्ध पूर्णिमाको पावन अवसरमा थेच्वस्थित वेलुवनाराम विहारले चार दिवसीय विविध कार्यक्रमको आयोजना गरी मनाइयो ।

बैशाख १३ गते १६ जना बालबालिकाहरूलाई ऋषिनी प्रव्रज्या कार्यक्रम सम्पन्न भयो भने १४ गते आनापानास्मृति ध्यान शिविर सञ्चालन गरियो । त्यस्तै १५ गते उपत्यकाव्यापी बाल बौद्ध चित्रकला प्रतियोगिताको आयोजना गरी मनाइएको थियो । प्रतियोगितामा आनन्दकुटी विहारका सुमिता महर्जन प्रथम, यशोधरा बौद्ध विद्यालयका अनागारिका माश्रद्धा द्वितीय, हिलटप उच्च मा.वि.का रामकृष्ण देशार तृतीय भए । कार्यक्रममा भिक्षु धर्मगुप्तले पुरस्कार वितरण गर्नुभयो ।

बुलुमा पुरस्कार वितरण

जेठ १९ गते । अखिल नेपाल भिक्षु महासंघद्वारा संचालित ने.बौ.प.शिक्षालाई अझ निरन्तरता दिनको लागि बुलु-९ चापागाउँस्थित बौद्ध शान्ति विहारमा भिक्षु बुद्धपियो र श्रामणे र उत्तरो मिलेर पहिलो पटक सञ्चालन गरेको परियत्ति शिक्षाको परीक्षामा उत्तीर्ण हुने विद्यार्थीहरूलाई बर्माबाट पाल्नु भएका सयादो ऊ. सागराभिवंस भन्तेको प्रमुख आतिथ्यत्वमा प्रेरणा पुरस्कार वितरण गरियो ।

कार्यक्रममा जयन्ती महर्जनले स्वागत मन्तव्य बौद्ध शान्ति विहारका बारेमा र परियत्ति शिक्षाको महत्व विषयमा विष्णुराज शाक्य, सयादो ऊ. सागराभिवंसले धर्मोपदेश गर्नुभयो । परियत्ति शिक्षा सबैलाई चाहिने व्यावहारिक शिक्षा हो भन्ने तर्कसहित विद्यार्थीहरूको प्रतिनिधित्वमा सविना महर्जनले आफ्नो अनुभव पोख्नु भयो ।

दीपंकर परियत्तिमा पुरस्कार वितरण

जेठ १९ गते । बु.सं २५५२ समूहको बौद्ध परियत्ति शिक्षामा शिक्षालयतर्फबाट साथै आदर्श सरल मा. वि.बाट उत्तीर्ण विद्यार्थीहरूलाई पुरस्कार वितरण गरियो । कार्यक्रममा अ. सुजाताले स्वागत मन्तव्य, प्रगति प्रतिवेदन केन्द्राध्यक्ष सुश्री अमिता धारखाले र धन्यावाद ज्ञापन उपाध्यक्ष हेराकाजी

शाक्य गर्नुभयो । उक्त कार्यक्रममा सभापतित्व केन्द्रीय परीक्षा नियन्त्रक भिक्षु धर्मगुप्त महास्थविरले ग्रहण गर्नुभएको थियो । प्रमुख अतिथिका रूपमा दाता मोतिलाल शिल्पकार थिए साथै पूर्व मेयर बेखारत्न शाक्य, भिक्षु उदयभद्रको पनि उपस्थिति र हेको थियो । उक्त कार्यक्रममा नाटक, कविता प्रतियोगिताको साथ-साथै पुरस्कार वितरण पनि भएको थियो ।

आधारभूत कक्षा सम्पन्न

जेठ २० गते । युवक बौद्ध मण्डल नेपाल, बनेपा शाखाको आयोजनामा आधारभूत बौद्ध अध्ययन कक्षाको महत्व र आवश्यकता विषयक प्रवचन तथा प्रश्नोत्तर कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ ।

प्रा. डा. भद्ररत्न वज्राचार्यबाट बुद्धधर्मको इतिहास, नेपालमा बौद्ध संस्कृति र परम्परा विषयमा प्रवचन गर्नुभएको थियो । त्यस्तै सहप्राध्यापक सुरेन्द्र वज्राचार्यले बुद्धधर्म, साहित्य र दर्शन विषयमा प्रवचन दिनुभएको थियो भने सहप्रध्यापक पुष्परत्न शाक्यबाट बौद्ध कला, वास्तुकला, मूर्तिकला र लिपि विषयमा प्रवचन दिनुभएको थियो । कार्यक्रममा सम्बन्धित विषयमा प्रश्नोत्तर पनि गरिएको थियो ।

लुमुमा पुरस्कार वितरण सम्पन्न

जेठ २० गते । बौद्ध उपासक मोतिलाल शिल्पकारको प्रमुख अतिथित्वमा ललितपुरस्थित लुमुमा परियत्ति पुरस्कार वितरण कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ ।

कार्यक्रममा विद्यार्थीहरूबाट सांस्कृतिक नृत्य तथा बौद्ध परियत्ति शिक्षाको महत्वबारे नाटक पनि मञ्चन गरिएको थियो । त्यस्तै विद्यार्थीहरूले परित्राण पाठ जस्ता विभिन्न प्रतिभा प्रस्तुति पनि गरिएको थियो । परियत्ति शिक्षा मानव जीवनको लागि अत्यन्त महत्वपूर्ण भएको प्रमुख अतिथि शिल्पकारले बताउनु भयो ।

धर्मपासा पुचःद्वारा सहयोग

जेठ ३० गते । धर्मपासाः पुचःले ललितपुरस्थित लुमुमा परियत्ति शिक्षा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूलाई कापि, कलमको साथै निर्माण हुँदै गरेको विहारलाई पनि सहयोग प्रदान गरेको

छ । उक्त पुचःले मासिक रूपमा ठाउँठाउँमा गई प्रत्येक परियति केन्द्रहरूमा सहयोग गरिदै आएको छ । उक्त कार्यक्रममा भिक्षु पदुमबाट विहार तथा परियति केन्द्रको परिचय दिनु भएको थियो ।

बौद्ध जागरण शिविर सम्पन्न

आषाढ १ गते । नेपाल मगर बौद्ध सेवा समाजको प्रमुख आयोजनामा तनहुँ, म्याग्दी र बागलुङ्गमा ३ दिने बौद्ध जागरण शिविर सम्पन्न गरियो । २०६६ जेष्ठ २२ गतेदेखि भिक्षु चन्द्रकिर्तिले धर्म प्रवर्तन, प्रशिक्षक भिक्षु संघरक्षितले बुद्धजीवनी, डा. केशवमान शाक्यले "दशपारमिता", त्रिरत्न मानन्धरले "चतुरार्य सत्य" र बौद्ध साहित्यको संक्षिप्त परिचय तथा मदन मानन्धरले ध्यान भावना विषयवस्तुबारे सहभागी प्रशिक्षार्थीहरूलाई प्रशिक्षण गर्नुभयो । मगरहरूको प्रत्येक क्रियाकलापमा नभइनुहुने जन्म देखि मृत्यु सम्मको बौद्ध संस्कार कर्मकाण्ड विषयलाई प्रशिक्षक वापा रिम बहादुर श्रीश मगरद्वारा प्रशिक्षण दिनुभयो । ८० जना भन्दा बढी प्रशिक्षार्थीहरू सहभागी रहेको सो कार्यक्रम समाजका केन्द्रीय सचिव मनबहादुर पुलामी मगरले संचालन गर्नुभएको थियो त्यस्तै जेष्ठ २७-२९ सम्म म्याग्दी मगर संघ, जिल्ला समितिको कार्यालय भवन बेनीबजारमा तीन दिने प्रशिक्षण कार्यक्रम सम्पन्न भयो । भिक्षु विमलोल्ले "ध्यान निर्देशन" र "प्रतीत्यसमुत्पाद", कृष्ण कुमार प्रजापतिले "पञ्चशील र मंगलसूत्र", डा. केशवमान शाक्यले "दशपारमिता" र मगरहरू र बुद्धधर्म, भिक्षु संघरक्षितले "बुद्ध-जीवनी" विषयमा प्रशिक्षण दिनुभयो । ६५ जना प्रशिक्षार्थीहरूको सहभागिता रहेको सो कार्यक्रममा म्याग्दी जिल्लाका विभिन्न जातीय संघसंस्थाका प्रतिनिधी तथा बुद्धिजीविहरूको सहभागिता थियो ।

त्यस्तै जेष्ठ ३० देखि आषाढ १ गते सम्म बागलुङ्ग जिल्लाको ज्ञानोदय बुद्ध विहारमा शिविर सम्पन्न भएको छ । सो कार्यक्रममा भिक्षु प्राणपुत्र, विमलो, डा. केशवमान शाक्य, कृष्णकुमार प्रजापतिले प्रशिक्षण दिनुभयो । यसरी नेपाल मगर बौद्ध सेवा समाजले एउटा अभियानको रूपमा बुद्ध धर्मलाई प्रचार प्रसार गर्न विभिन्न संघ संस्थासँग सहकार्य गर्दै जाने प्रतिबद्धताका साथ अन्य संघसंस्थाहरूले पनि सहकार्यमा सहयोग गर्नुहुनेछ भन्ने अपेक्षा गरेको छ ।

डिजिटल लाईब्रेरी सार्वजनिक हुने

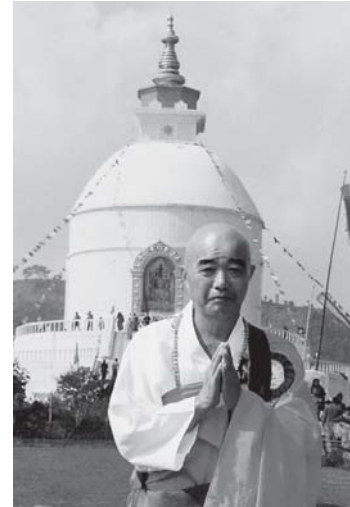
आषाढ १३ गते । पाटनस्थित लोटस रिसर्च सेन्टरमा आधुनिक प्रविधिलाई अंगाल्दै डिजिटल लाईब्रेरीको स्थापना तथा त्रिभुवन विश्वविद्यालयस्थित पिजिडि परीक्षामा उत्तीर्ण विद्यार्थीहरूलाई सम्मान गरिएको छ ।

डिजिटल लाईब्रेरीमा ५,००० वटा बौद्ध फोटो, ३,००० मिनेटको भिडियो तथा ३०० मिनेट अडियो रहेको तथा लाखौं पुस्तक, पत्रिका, तथा विषेशांक रहेको लोटस एकेडेमी कलेजका प्रिन्सिपल डा. भद्ररत्न वज्राचार्यले जानकारी दिनुभयो । कार्यक्रममा लोटस एकेडेमी कलेजका तर्फबाट पिजिडिमा बोर्ड प्रथम स्थान प्राप्त गर्न सफल अनुला शाक्य तथा अन्य उत्तीर्ण भएका विद्यार्थीहरूलाई पुरस्कार वितरण गरिएको थियो । कार्यक्रममा प्रमुख अतिथिका रूपमा रहनुभएका त्रिविका मानवीय तथा समाजशास्त्र संकायका डिन डा. नवराज कँडेलले लोटस रिसर्च सेन्टरको मेहनत कार्यलाई प्रशंसा गर्नुभयो ।

जापानी भिक्षु मोरिओकाको देहावसान

आषाढ १४ गते । पोखरास्थित विश्व शान्ति स्तूपको निर्माणमा अग्रणी भूमिका निभाउनुभएका भिक्षु मोरिओकाको ६८ वर्षमा देहावसान भएको छ ।

पञ्चायत कालदेखि नै अत्यन्त संघर्ष गरी निर्माण गरिएको सो शान्ति स्तूपलाई वर्तमान स्थितिमा पुऱ्याउन

आवश्यक पूर्वाधारका लागि जीवन्त योगदान पुऱ्याउनु हुने भिक्षु मोरिओका केही महिनापछि शान्तिस्तूपको विशेष पूजामा आउने तयारीमा थिए । अचानक हृदयाघातको कारण टोकियोस्थितस्थित सर्वोदय विहारमा उहाँको देहावसान भएको हो ।

आनन्दकुटी विहारको विशेष साधारण

१५ आषाढ । आनन्दकुटी विहार गुठीका अध्यक्ष भिक्षु मैत्री महास्थविरको सभापतित्वमा विशेष साधारण सभा सम्पन्न भएको छ । सो सभामा विधान संशोधन गर्ने सर्वसमतले पारित गरी प्रशासनिक विधि व्यवहारमा श्रुजित भ्रमनिवारणार्थ साविक आनन्दकुटी विहार मात्र भन्ने निर्णय गरेको छ । नेपालका संघउपनायक एवं विहारका धर्मानुशासक भिक्षु अश्वघोष महास्थविर, विहार प्रमुख आचार्य भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविर, सचिव क्षि धर्ममूर्ति, उपाध्यक्ष सुवर्ण शाक्य लगायत विहारका कार्यकारिणी पदाधिकारी तथा आजीवन सदस्यहरूको सहभागितामा विशेष साधारण सभा सम्पन्न भएको छ ।

धम्मवती ७६ वर्षमा प्रवेश

१८ आषाढ । धर्मकीर्ति विहारका संस्थापिका प्रमुख अनागारिका धम्मवती ७६ वर्षमा प्रवेश गर्नुभएको छ । नेपालको

बुद्धशासनिक क्षेत्रमा जीवन्त समर्पित योगदान गर्नुहुने व्यक्तित्वमध्ये एक व्यक्तित्व मानिनु हुने धम्मवती गुरुमां, योम्ह म्हेयायको रूपमा सुपरिचित अनागारिका धम्मवतीको सुस्वास्थ्य, दीर्घायु एवं बुद्धशासनिक क्षेत्रमा उत्तरोत्तर अभिवृद्धि गर्ने क्षमता प्राप्त हुँदै निरन्तररूपमा छाडरहन सकून

भन्ने शुभकामनासहित सप्ताहव्यापी रूपमा भिक्षु संघबाट धर्म उपदेशसहित अभिधर्म पाठ आयोजना गरिएको छ । उनकै जन्मोत्सवको उपलक्ष्यमा धर्मकीर्ति बौद्ध ज्ञानमाला भजन सिडी दुईवटा लोकार्पण गरिएको छ । धर्मकीर्ति विहार परिवारले धार्मिक, स्वास्थ्य तथा विभिन्न अतिरिक्त क्रियाकलापको आयोजना गरिरहेको छ ।

जरापि दुक्खा विमोचन

२० आषाढ । अखिल नेपाल भिक्षु महासंघका निवर्तमान अध्यक्ष आचार्य भिक्षु कुमारकाश्यप महास्थविरले बुद्धविहार भृकुटीमण्डपस्थित एक समारोहबीच "जरापि दुक्खा" शीर्षकीय

पुस्तक विमोचन गर्नुभएको छ । दैलेन्द्र रत्न शाक्यद्वारा लिखित १८० पृष्ठको सो पुस्तक दिलरत्न शाक्य परिवारले धर्मदानको रूपमा प्रकाशन गर्नुभएको हो । मुख्य अतिथि आचार्य भिक्षु कुमारकाश्यप, लेखक दोलेन्द्ररत्न शाक्य, सभापति डा. बज्रराज शाक्य, प्रकाशक दिलरत्न शाक्यले पुस्तकको महत्त्वबारे मन्तव्य दिनुभयो ।

अध्ययनार्थ श्रामणेरहरू श्रीलंका प्रस्थान

२१ आषाढ । आनन्दकुटी विहारका अध्यक्ष तथा अन्तराष्ट्रिय बौद्ध समाजका अध्यक्ष भिक्षु मैत्री महास्थविरले विगतमा भौं बुद्धधर्म तथा पालिभाषाको उच्च अध्ययनार्थ पाँच जना श्रामणेरहरूलाई श्रीलंकामा लग्नु भएको छ । उहाँको धर्मानुशासकीयत्वमा श्रीलंका जानेहरू मध्ये बुद्धविहार भृकुटीमण्डपबाट श्रामणेर सुद्धिको (बुद्धरत्न माली, थेचो) र श्रामणेर बुद्धदत्त (क्षितिज श्रेष्ठ, बनेपा) हुन् । अन्य तीनजना धनगढी, कैलालीका हुन् । श्रामणेरहरू श्री सोमरंशी अन्तराष्ट्रिय भिक्षु तालिम केन्द्र, सालियल-दम्बोदेनियमा अध्ययन गर्ने थाहा हुन आएको छ ।

बुद्धवचन

तत्रा'यमा'दि भवति - इध पञ्जरस्स भिक्खुनो ।
इन्द्रियगुत्ति सन्तुट्ठि - पातिमोक्खे च संवरा ।
मित्ते भजस्सु कल्याणे - सुद्धा'जीवे अतन्दिते ॥

अर्थात : 'इन्द्रिय बशे तयुगु, संतोष ज्वीगु,
भिक्षुपिनिगु नियम पालन यायुगु' इत्यादि;
बुद्धिवान् भिक्षुपिसं दकेसिबे न्हापां पालन यायु
फय्केमा; अले हानं थुजापि भिक्षुपिसं शुद्ध
जीविका दुपि, आलस्य मदुपि
कल्याणमित्रपिनिगु सतसंगत यायुमा: ।